

KÖTÜLÜK KOL GEZERKEN

Tony Judt

Özgün Adı: *Ill Fares the Land*
Yapı Kredi Yayınları – Ocak 2012 – 142 Sayfa

ARKA KAPAK

Bugün yaşadığımız hayatta son derece yanlış giden bir şey var.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bildiğimiz haliyle Avrupa ve Amerika'yı şekillendiren sosyal demokrasi, refah devletleri ve sosyal güvenlik sistemleri bugün yepyeni rakipler ve düşmanlarla karşı karşıya. Geçen yüzyılın en büyük Avrupa tarihi uzmanlarından Tony Judt, ölmeye önce yazdığı son kitap olan *Kötülük Kol Gezerken*'de geleceği kurmanın yolunun geçmişe bakmakta, dayanışma, diğerkamlık ve paylaşım üzerine kurulu bir toplum idealine geri dönmekte olduğunu söylüyor. İngiltere'nin önde gelen sosyalist bir tarihçisinden, dünyanın geleceğini şekillendirecek gençlere sol ve sorumluluk üzerine heyecan verici ve dokunaklı bir manifesto.

Ölmekte olan bir adamın ölmekte olan bir fikri, devletin onların özgürlüklerini tehlikeye atmadan yurttaşlarının yaşantılarında önemli bir rol oynayabileceğini anlattığı, ince ve içe işleyen bir yapıtı. - The New York Times

Tony Judt

1948 yılında Londra'da doğdu. Öğrenimini Cambridge King's College ve Paris Ecole Normale Suprieure'de tamamlayan ve Avrupa tarihi konusunda uzman olan Judt, Cambridge, Oxford ve Berkeley üniversitelerinde dersler verdi. New York University bünyesindeki Erich Maria Remarque Enstitüsü'nün kurucusu ve başkanı olarak uzun yıllar hizmet eden Judt'un Türkçeye çevrilen ilk yapıtı Savaş Sonrası: 1945 Sonrası Avrupa Tarihi 2006 yılında Pulitzer Ödülü'ne aday gösterildi. Judt'un diğer yapıtları arasında *Socialism in Provence 1871 -1914: A Study in the Origins of the Modern French Left* (1979), *Marxism and the French Left: Studies on Labour and Politics in France 1830-1982* (1990), *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956* (1992), *Reappraisals: Reflections on the Forgotten Twentieth Century* (2008) ve *The Memory Chalet* (2010) sayılabilir. *New York Review of Books* ve *The Times Literary Supplement* gibi dergilerde düzenli olarak makaleleri yayımlanan Judt, 2009 yılında Britanya siyasi yazımına yaptığı katkılardan dolayı Özel Orwell Hayat Boyu Başarı Ödülü'ne layık görüldü. Kuşağının önde gelen tarihçilerinden biri olarak kabul edilen Judt, 2010 yılında New York'ta öldü.

GİRİŞ

Kafası Karışanlar İçin Bir Rehber

Bugün yaşadığımız hayatta son derece yanlış giden bir şey var. Otuz yıldır kişisel maddi çıkarların peşinde koşmayı erdem saydık, gerçekten de bu uğraşın kendisi bugün ortak bir amaç anlayışımızdan geriye kalan yegane özellik haline gelmiş durumda. Şeylerin fiyatını biliyoruz ancak onların değeri hakkında hiçbir fikrimiz yok. Hukuki bir karar veya bir yasa hakkında “iyi mi? Adil mi? Haklı mı? Daha iyi bir toplumun ya da daha iyi bir dünyanın kurulmasına yardım edecek mi?” diye sormayı bıraktık. Eskiden bunlar yanıtları kolay olmayan siyasal soruların *bizzat kendileriydi*. Bu soruları sormayı bir kez daha öğrenmemiz gerekiyor.

Güncel hayatın maddiyatçı ve bencil özellikleri insana içkin olan özellikler değildir. Bugün bize “doğal” gelen özelliklerin çoğunun, servet yaratma saplantısının, özelleştirme ve özel sektör kültürünün, zengin ile yoksul arasında giderek büyüyen eşitsizliklerin kökenleri 1980'li yıllardadır. Hepsinden önemlisi, bunlarla birlikte gelen kontrolsüz, piyasaya yönelik eleştirelilikten yoksun bir hayranlık özel sektöre yönelik bir küçümseme ve sonsuz bir büyüme hayalinden oluşan söylemdir.

Böyle yaşamaya devam edemeyiz. 2008 yılında yaşanan küçük çaplı çöküş, denetimsiz kapitalizmin en çok kendi kendinin düşmanı olduğuna dair bir uyarıydı: Kapitalizm er ya da geç kendi aşırılıklarının pençesine düşerek kendisini kurtarması için devletin eline bakacaktı. Ne var ki parçaları toplamaktan daha fazlasını

yapmayıp eskisi gibi devam etmeye kalkarsak, önümüzdeki yıllarda çok daha büyük çalkantılar yaşayacağımızdan şüphemiz olmasın.

Bu daha önceki çağın yaklaşımların ironik bir biçimde tersine dönüşüdür. Kendinden emin radikal dogmaların hakim olduğu dönemde gençler kararsız olmaktan çok uzaktı. 1960'lı yılların karakteristik özelliği mağrur bir kendine güven hissiydi: Dünyanın nasıl düzeltileceğini *biz* biliyorduk. Bunu takip eden gerici tepkinin açıklaması da kısmen bu hak edilmemiş kibir duygusuydu; eğer Sol zenginliğini geri kazanmak istiyorsa, biraz alçakgönüllü davranması şart. Ayrıca bir sorunu çözmeyi istiyorsanız, öncelikle onun adını koyabilmelisiniz.

Liberal biri, başkalarının işlerine müdahale edilmesine karşıdır: Aykırılıklara ve alışılmışın dışındaki davranışlara karşı hoşgörülüdür. Liberaller tarihsel olarak başkalarını hayatımızın dışında tutmaktan, bireylere istedikleri gibi yaşamaları ve gelişmeleri için azami alanın bırakılmasından yana tavır almışlardır. En aşırı biçimiyle böyle tutumlar bugün kendine 'liberter' diyenlerle ilişkili olmakla birlikte terim büyük ölçüde gereksizdir. Çoğu gerçek liberal başka insanları yalnız bırakmaya eğilimlidir.

Sosyal demokratlar ise bir tür melez yapıya sahiptir. Kültürel ve dini hoşgörü konusunda liberallerle aynı tavır paylaşırlar. Ama kamu politikası konusunda sosyal demokratlar herkesin iyiliği için ortak bir biçimde hareket etmenin mümkün ve faydalı olduğuna inanmaktadırlar. Liberallerin çoğu gibi sosyal demokratlar da bireylerin kendi başlarına gerçekleştiremedikleri kamu hizmetlerinin ve diğer toplumsal malların masraflarının karşılanması için kademeli vergilendirmeden yanadır; fakat liberaller bu türden vergilendirme veya kamusal katkıyı gerekli bir kötülük olarak görürken, sosyal demokratlar açısından iyi bir toplum hayali en başından itibaren devlet ve kamu sektörünün daha büyük bir rol üstlenmesi anlamına gelir.

Her halükarda 20. yüzyıl boyunca Amerikan yasaları ve sosyal politikasında iyi olan, bugün verimlilik ve "daha az devlet" uğruna parçalarına ayırmaya teşvik edildiğimiz ne varsa pratikte Avrupalıların "sosyal demokrasi" dedikleri şeye tekabül ediyor. Sorunumuz ne yapacak olduğumuz değil, bunu nasıl anlatacağımız.

Günümüzün sosyal demokratları savunmaya çekilmiş, özür dileyen bir tavır içerisindedir. Avrupa modelini çok yüksek maliyetli ya da ekonomik açıdan verimsiz olmakla eleştirenlerin iddiaları sorgulanmadan kabul edilir. Yine de sosyal devlet ondan faydalanan kişiler arasında her zamankinden daha popüler bir hale gelmiştir: Avrupa'nın hiçbir yerinde kamusal sağlık hizmetlerini kaldırmaktan, eğitimin parasız ya da devlet destekli olmasına son vermekten veya ulaşım ve diğer temel hizmetlerdeki kamu katkısını azaltmaktan yana olan seçmenler bulamazsınız.

Atlas Okyanusu'nun *her iki* yakasındaki genel geçer görüşlere meydan okumak istiyorum. Hedefin büyük ölçüde yumuşadığı muhakkak. Bu yüzyılın başlarında "Washington mutabakatı" üstünlüğü elinde tutuyordu. Nereye giderseniz gidin, deregülasyonun, küçültülmüş devletin ve düşük vergilerin erdemlerini sayıp döken bir iktisatçı veya "uzman"la karşılaştınız. Kamu sektörünün yapabildiği her şeyi özel sektör daha iyi yapabilirmiş gibi görünüyordu.

Bugün kısmi bir uyanış yaşanmakta. Hükümetler ve merkez bankaları, ülke ekonomilerinin iflas edişine, bankacılık sisteminin toptan çöküşüne meydan vermemek için tersine çevirdikleri politikalar doğrultusunda ekonomik istikrar peşinde kamu parasını har vurup harman savurarak, ikinci kez düşünmeye gerek duymaksızın başarısız şirketleri kamu denetimine aldılar.

Kıscacası, güçlü devletlere ve müdahaleci hükümetlere ihtiyaç duyulduğu su götürmez. Ama kimse devleti “yeniden düşünmek” ile uğraşmıyor. Ortak çıkarlar ya da ilkeler gerekçesiyle kamu sektörünü savunmaya istekli olan pek kimse yok. Mali erimenin ardından Avrupa’da yapılan bir dizi seçimde sosyal demokrat partilerin sürekli güç kaybetmesi çarpıcıdır; piyasanın çöküşüne rağmen durumdan yararlanmayı bilmediklerini kanıtladılar.

Eğer Sol yeniden ciddiye alınmak istiyorsa, sesini bulmak zorunda. Öfkelenecek pek çok şey var: Servet ve fırsat eşitsizliğindeki artış; sınıfsal ve servete dair adaletsizlikler; ülkede ve diğer ülkelerde yaşanan ekonomik sömürü; demokrasinin atardamarlarını tıkayan yolsuzluk, para ve imtiyaz.

Güvensizlik korkuyu besler. Korku da (değişim korkusu, düşman korkusu, yabancı ve aşına olunmayan dünyaya yönelik korku) sivil toplumların dayandıkları güvenin ve birbirine bağlılığın altını oyuyor.

Bütün değişimler yıkıcıdır. Terörizmin yalnızca hayaletinin bile sağlam demokrasileri nasıl karmaşaya sürüklediğini gördük. İklim değişikliği çok dahi vahim sonuçlara gebe. İnsanlar devletin kaynaklarına bağımlı olacak. Korunmak için siyasal liderleriyle temsilcilerinin eline bakacaklar: Açık toplumların bir kez daha “güvenlik” uğruna özgürlüklerini feda ederek içlerine kapanmaları istenecek. Tercihler artık devlet ve piyasa arasında değil, iki tür devlet arasında yapılacak. Bu durumda bize düşen şey, hükümetin rolünü yeniden gözden geçirmektir. Bunu biz yapmazsak, başkaları yapacak.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bugün Nasıl Yaşıyoruz?

“Burnunun ucunda olanı görmek sürekli mücadele etmeyi gerektirir.” GEORGE ORWELL

Özel Zenginlik, Kamusal Sefalet

“Mensuplarının büyük kısmı fakir ve sefil olan hiçbir cemiyetin zengin ve mutlu alamayacağına şüphe yoktur” ADAM SMITH

Ne kadar alçaldığımızı anlamak için önce bizi ezip geçen değişikliklerin çapını bilmemiz gerek. 19. yüzyıl sonlarından 1970’lere kadar Batı’nın ileri toplumlarının tamamında eşitsizlik azalıyordu. Kademeli vergilendirme, yoksullara devlet yardımı, sosyal hizmetler yasası ve muhtaç durumdakilere verilen güvenceler sayesinde modern demokrasiler aşırı zenginlik ve yoksulluğu ortadan kaldırdılar.

Son otuz yıldır bunların hepsini çöpe atmış bulunuyoruz. Kuşkusuz buradaki “biz”, ülkeden ülkeye değişiyor.

2005 yılında Birleşik Devletlerde milli gelirinin yüzde 21,2’si, ücretli çalışanların yüzde birlik bir kesimine gitti. ... Aslında Wall-Mart’ı kuran ailenin serveti, Birleşik Devletler nüfusunun en alt gelir grubunu oluşturan yüzde 40’lık bölümün (yani 120 milyon insanın) kazancıyla aynıdır (90 milyar dolar).

Birleşik Krallık da gelir seviyesi, servet, sağlık, eğitim ve fırsat eşitliği açısından 1920’li yıllardan bu yana en eşitsiz dönemini yaşamaktadır. Birleşik Krallık’ta Avrupa Birliği’nin herhangi bir ülkesinden daha çok yoksul çocuk yaşamaktadır. Birleşik Krallık’taki ücret eşitsizliği, 1973’ten bu yana Birleşik Devletler dışındaki bütün ülkelerde olduğundan daha fazla artmıştır.

Az sayıdaki zenginle çok sayıdaki yoksul arasındaki uçurum genişledikçe toplumsal sorunlar da kötüleşir: Bu hem zengin hem de yoksul ülkeler için geçerli görünen bir önermedir. Önemli olan ülkenin ne kadar refah içinde oldu değil, içinde ne kadar eşitsizlik barındırdığıdır. Bu yüzden kişi başına düşen gelir miktarı veya GSMH açısından dünyanın en zengin iki ülkesi olan İsveç ve Finlandiya’da en zenginle en yoksul yurttaş arasındaki uçurum çok dardır; her ikisi de ölçülebilir refah endekslerinde sürekli olarak diğer dünya

ülkeleri arasında en önde yer alırlar. Oysa ABD, toplam serveti dev rakamlara ulaşmasına rağmen bu ölçümlerde daima alt sıralarda kalmaktadır. Sağlık hizmetlerine devasa meblağlar harcarız, ancak ABD'deki yaşam süresi Bosna'dakinin altında kalır ve Arnavutluk'un biraz üstündedir.

Eşitsizlik yıpratıcıdır. Toplumları içeriden çürütür. Maddi farklılıkların etkisi kendini bir süre sonra göstermektedir. Ancak zamanı geldiğinde terfi ve zam uğruna yürütülen rekabet artar; insanlar mal varlıklarıyla bağlantılı bir üstünlük (ya da aşağılık) hissi taşımaya başlarlar; daha alt toplumsal tabakalara yönelik önyargılar şiddetlenir; suçlar katlanır ve toplumsal dezavantajların doğurduğu bozukluklar iyice belirginleşir, Denetimsiz servet yaratma efsanesinin mirası gerçekten de karanlıktır.

Yozlaşmış Duygular

"Hele bir de etrafındaki herkes bunlar, kabul etmişse, hayatta insanın alışamadığı hiçbir koşul yoktur."
LEV TOLSTOY, ANNA KARENINA

Toplumsal hastalıkları hafiflettiğimiz sürece, ekonomik "büyüme"nin yeterli olacağını sanırız: Ne de olsa refah ve imtiyazın yeniden dağılımı, doğal olarak pastadan alınan payı artıracaktır. Oysa bütün kanıtlar bunun tersinin geçerli olduğuna işaret etmektedir. Zor zamanlarda servetlerin yeniden dağılımının hem gerekli hem de mümkün olduğunu kabul etmeye hazır olsak da, bolluk çağında ekonomik büyüme çoğunluğun görece elverişsiz durumunu şiddetlendirirken azınlığa tanınan bir ayrıcalıktır.

Çoğu zaman bu gerçeği görmezden geliriz: Toplam servetteki genel artış paylaşımındaki dengesizlikleri örtbas eder. Bu sorun geri kalmış toplumların gelişiminde sıkça görülür; ekonomik büyüme herkese yarar ancak onu sömürecek konumdaki küçük bir azınlığa orantısız ölçüde hizmet eder. Bugünkü Çin ya da Hindistan bu noktayı gözler önüne sermektedir Öte yandan tam gelişmiş ekonomisiyle Birleşik Devletlerdeki "Gini katsayısının" (zenginle yoksul arasındaki uçurumu belirleyen geleneksel ölçünün) neredeyse Çin'dekine eş olması kayda değer bir durumdur.

Her tarafta büyük servetlere hayran olma ve servet sahiplerine şöhret olma konumunu bahşetmeye yönelik (Zenginlerin ve Ünlülerin Yaşamları) bir eğilim vardır. Biz bu filmi daha önce de görmüştük: Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, 18. yüzyılda kendi çağdaşları arasında aynı eğilimin var olduğunu gözlemlemiştir: *"İnsan yığınlarının çoğu hayranlar ile tapınanlardan meydana gelir ve daha da ilginç, bu hayranlarla tapınanlar servet ve mevkiden çoğunlukla hiçbir menfaat elde etmezler."*

Smith'e göre servetin sebepsiz yere böyle eleştirilmeksizin yüceltilmesi yalnızca itici olmakla kalmıyordu. Aynı zamanda modern ticaret ekonomisinin yıkıcı olma potansiyelini taşıyan bir özelliği vardı, zamanla kapitalizmin, onun gözünde destekleyip takviye etmesi gereken niteliklerini çürütebilirdi: *"Zengin ve güçlü olanlara tapınmaya varacak derecede hayranlık duymak ve fakirlik ve sefalet şartlarında yaşayan kimselerden tiksirmek veya onları en azından yok saymaya yatkınlık... ahlaki duygularımızdaki yozlaşmanın... büyük ve en genel sebebidir."*

Amerikan Gariplikleri

"Amerikalıların ulusal karakterinin daha derinlerine indikçe, bu dünyadaki her şeyin değerini yalnızca tek bir sorunun yanıtında aradıkları görülür Bunun getirisi ne kadar olacak?" ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Bundan yüzyıl önce Alman toplumbilimci Werner Sombart şu ünlü soruyu sormuştu: *Amerika'da neden sosyalizm yok?* Buna verilecek pek çok yanıt vardır. Bunlardan bazıları, ülkenin uçsuz bucaksız olmasıyla ilgilidir: Ortak hedefler saptamak ve bunları emperyal ölçekte sürdürmek kolay değildir ve pratik nedenlerden ötürü ABD içe kapalı bir imparatorluktur.

Bunlardan başka kültürel etmenler de etkilidir, bunlardan adı kötüye çıkmış olanı Amerikalıların merkezi hükümete yönelik olarak besledikleri karakteristik kuşkidur. Çin ya da Brezilya gibi büyük ölçüde geniş ve çeşitlilik barındıran belli bölgesel birimler uzak bir devletin gücüne ve girişimlerine bağımlı kalırken, bu açıdan düpedüz 18. yüzyıl Anglo-İskoç düşüncesinin ürünü olan ABD, merkezi otoritenin yetkilerinin dört bir taraftan kısıtlanması gerektiği temeline oturtularak inşa edilmişti. Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi'nin ulusal hükümetle açıkça bağdaşmayan her şeyin, ne olursa olsun aksi belirtilmedikçe ayrı ayrı eyaletlerin yetkisinde olduğunu söyleyen karinesi yerleşimcilerle göçmenler arasında yüzyıllar boyunca, kuşaktan kuşağa Washington'ı "hayatlarından uzak" tutan bir belge olarak içselleştirdi.

Gelişmiş dünyanın çoğu gibi Kıta Avrupa'sında da herhangi bir kimsenin tamamen "kendi kendini geçindirdiği" fikri 19. yüzyıldaki bireyselcilik hayalleriyle birlikte buhar olup uçmuş durumdadır. Hepimiz, gerek bizden öncekilerin gerekse de yaşlılıkta veya hastalıkta bize bakacak olanların ekmeğini yiyoruz. Ekonomik hayatımızı ne kadar bencilce yaşarsak yaşayalım, hepimiz masraflarını yurttaşlarımızla paylaştığımız hizmetlere bağılıyız. Fakat Amerika'da bağımsız girişimci birey ideali her zamanki çekiciliğini korumaktadır.

Ekonomizm ve Sıkıntıları

"Muhasebe kayıtlarındaki karlara itiraz ettiğimizde uygarlığımızı değiştirmeye başlamışız demektir." JOHN MAYNARD KEYNES

Ticaret kapitalizminin ilk dönemlerinde onun hakkında yazmış en zeki yazarlardan olan Marquis de Condorcet'in nefret dolu öngörüsü, "hürriyet, açgözlü bir milletin gözünde mali icraatların emniyeti için gerekli bir teminattan başka bir şey değildir" yönündeydi. Bu çağda yaşanan devrimler, para kazanma özgürlüğüyle özgürlüğün kendisi arasında bir kafa karışıklığına yol açma tehlikesi taşıyordu.

Bu mantık, hepimizin ekonomik varlıklar olduğunu ileri sürer. Toplumsal diğerkamlık, kendini inkar, zevk, kültürel alışkanlık ya da ortak hedefler gibi dışarıdan gelen kriterlere asgari düzeyde göndermede bulunarak, azami ekonomik yarar şeklinde tanımlanmış olan kendi çıkarlarımızın peşinden koşarız.

Yoksulların oy kullanma oranı diğer kesimlere göre daha düşüktür. Dolayısıyla onları cezalandırmanın siyasal riskleri daha az olur: Böyle "zor" tercihler gerçekte ne kadar zordur? Bu günlerde başkalarına acı çektirme konusunda katı olmakla övünüyoruz. Eğer eski bir alışkanlık hala geçerli olsa ve güçlü olmak başkalarına acı çektirmek değil, acıya katlanmak anlamına gelseydi belki o zaman duyarsız bir biçimde merhamet yerine verimliliğe değer verirken bir kez daha düşünürdük.

Güven yoksa hiçbir şey yapamayacağımız apaçık ortadadır. Eğer birbirimize gerçekten güvenmeseydik birbirimizi desteklemek amacıyla vergi ödemezdik. Güvenilmez yurttaşlarımız tarafından şiddete maruz bırakılacağımız veya aldatılacağımızdan korktuğumuz için evden çok uzaklaşmaya çekinirdik. Üstelik güven öyle soyut bir erdem değil. Bugün kapitalizmin pek çok, hem de hepsi Solcu olmayan eleştirmeni tarafından kuşatma altına alınmasının sebeplerinden biri de, piyasaların ve serbest rekabetin güven ve işbirliği gerektirmesidir. Eğer bankaların dürüst davranacaklarına ya da ipotek araçlarının borç konusunda doğruyu söyleyeceğine veya sermaye kurulunun sahtekar simsarları ele vereceğine güvenemezsek, kapitalizm durma noktasına gelecektir.

Kapitalizmin "görünmez el"i, geleneksel baskılarla ve seküler ve dini seçkinlerin nüfuzuyla desteklendi, onu uygulayanların gururunu okşayan manevi kusurları kusursuz biçimde düzelttiğine yönelik yanılsamadan faydalandı.

Başlangıçtaki bu mutluluk tablosu artık bozulmuş durumdadır. Sözleşmeye dayalı piyasa ekonomisi bu koşulları sağlayamamaktadır, zaten hem onu eleştiren sosyalistlerin hem de dini yorumcuların (en başta da 20. yüzyıl başlarındaki reform yanlısı Papa XIII Leo'nun) denetimsiz ekonomik piyasalar ve zenginlikle yoksulluktaki aşırılıkları arasındaki dengesizlik yüzünden toplumun yıpranma tehdidiyle karşı karşıya olduğuna dikkat çekmesinin nedeni de budur.

İKİNCİ BÖLÜM

Yitirdiğimiz Dünya

İki dünya savaşı arasında Amerikalılar, Avrupalılar ve dünyanın geri kalanının çoğu insan eliyle eşi benzeri görülmedik felaketler yaşadı. Hafızalar en kötü ve şiddeti en yıkıcı savaş olan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından salgın hastalıklar, devrimler, devletlerin iflası ve dağılması paranın değer kaybetmesi ve politikaları hala revaçta olan geleneksel iktisatçıların akıllarından bile geçmeyecek ölçüde büyük bir işsizlik sorunu ortaya çıktı.

Bu gelişmeler de dünya demokrasilerinin çoğunun devrilip otokratik diktatörlüklere veya her türden totaliter parti devletlerine dönüşmesini hızlandırdı, yerküreyi ilkinden bile daha yıkıcı olan İkinci Dünya savaşı aracılığıyla altüst etti. 1931 ile 1945 arasında Avrupa, Ortadoğu, Doğu ve Güneydoğu Asya otuz yıl önce tasavvur dahi edilmeyecek boyutlarda büyük bir işgale, yıkıma, etnik temizliğe, işkenceye, imha savaşlarına ve planlı soykırımlara tanıklık etti.

1942 yılında bile özgürlüğü yitirmekten endişelenmek makul görünüyordu. Demokrasi, Kuzey Atlantik ve Avustralasya'nın İngilizce konuşulan toprakları dışında cılız kalmıştı. Kıta Avrupa'sında geriye kalan demokrasiler İsveç ve İsviçre gibi her ikisi de Almanların iyi niyetine bağlı olan tarafsız, küçük devletlerdi. ABD savaşa yeni katılmıştı. Bugün doğal karşıladığımız her şey tehlikede olmakla kalmıyor, aynı zamanda onları savunanlar tarafından da ciddi bir biçimde sorgulanır hale gelmişti.

Gerçekten de gelecek diktatörlüklere aitmiş gibi görünüyordu. Müttefiklerin 1945 yılında zafere ulaşmasından sonra bile bu kaygılar unutulmadı: Buhran ve faşizm insanların aklından hiç silinmedi. En acil mesele, muhteşem bir zafer kutlandıktan sonra herkesin işinin başına nasıl döneceği değil, 1914-1945 yıllarında yaşananların bir daha asla tekrarlanmamasının nasıl temin edileceğiydi. Maynard Keynes, kendini her şeyden önce bu sorunu ele almaya adanmıştı.

Keynes Mutabakatı

Keynes'in iktisat üzerine yazdıklarının odağına *belirsizlik* sorununu oturtması anlaşılır bir durumdu: Klasik ve neo-klasik iktisatçıların ürettikleri, kendinden emin bir edaya sahip olan kurtuluş reçetelerinin aksine, bundan böyle insan ilişkilerinin tahmin edilmeyen temellere dayandığı konusunda ısrarcı olacaktı. Ekonomik bunalımdan, faşist baskıdan ve imha savaşlarından çıkarılacak pek çok ders vardı kuşkusuz. Ancak liberalizmin kendine güvenini ve kurumlarını sarsan şey, insanların içinde yaşamaya zorlandıkları, kolektif korku nöbetleri seviyesine yükseltelen yeni bir belirsizlik ortamıydı.

Peki ne yapılmalıydı? Pek çok kişi gibi Keynes de piyasanın yetersizliklerini gidermek konusunda merkezi otoritenin ve tepeden inme planlamanın cazibesinin farkındaydı. Faşizm ve Komünizm, devleti harekete geçirmek için küstah bir tavır içindeydiler. Halkın gözünde bir kusur olmak şöyle dursun, belki de başvurulacak en sağlam makam buydu: Yabancı insanların, devrilmesinden uzun bir zaman sonra Hitler hakkında ne düşündükleri sorusuna karşılık olarak Hitler'in hiç olmazsa Almanları çalıştırdığını söyledikleri olurdu. Stalin'in ne tür hatalar işlemiş olursa olsun Sovyetler Birliği'ni Büyük Buhran'dan

uzak tuttuğu sıklıkla söylenirdi. Hatta Mussolini'nin İtalya'daki trenleri dakik çalıştırmasıyla ilgili yapılan şakaların bile belli bir anlamı vardı: Bunun nesi yanlıştı ki?

Savaş sonrası yılların hemen başında yapılan siyasi tartışmalarda bir *ahlak dersi* havası vardı. Birleşik Krallık, ABD ya da Belçika'nın en büyük sorunu olan işsizlik; on yıllar boyunca kişisel tasarrufları kırıp geçirdiği Orta Avrupa'da en büyük korku haline gelen enflasyon ve İtalya ve Fransa'daki tarım ürünü fiyatları öyle düşük seviyelerdeydi ki, topraklarından edilen köylüler çaresizlik içinde köktenci partilere sığındılar. Bunlar yalnızca ekonomik sorunlar değildi; papazlardan seküler aydınlara kadar herkes, bunlar aracılığıyla toplumun etik tutarlığının sınıandığını düşünüyordu.

Mutabakat görülmedik ölçüde genişti. Yeni Düzenlilerden Batı Alman "sosyal pazar" kuramcısına, Britanya'da iktidarda olan İşçi Partisi'nden Fransa'da ve 1948'de Komünist grubun iktidara gelmesine, Çekoslovakya'da kamu politikasını şekillendiren "yol gösterici" ekonomi planlamacılarına kadar herkes devlete inanıyordu. Bunun bir nedeni, hemen herkesin yakın geçmişte yaşamış dehşet dolu günlere geri döneceği yolundaki imalarından korkması ve kamu yararı adına piyasanın özgürlüğünün kısıtlanmasından mutluluk duymasıydı. Bütün dünya bundan böyle Birleşmiş Milletlerden Dünya Bankası'na dek çok sayıdaki uluslararası kurum ve anlaşma tarafından düzenlenip korunacaksa, iyi işleyen bir demokrasi de aynı biçimde benzer iç düzenlemeler çevresinde bir mutabakat sağlayacaktı.

Aralarında ne tür farklılıklar olursa olsun, Fransız Gaullistler, Hıristiyan Demokratlar ve Sosyalistler aktivist devlet, ekonomik planlama ve geniş kapsamlı kamu yatırımlarına yönelik ortak bir inancı paylaşıyorlardı. İskandinavya, Benelüks ülkeleri, Avusturya ve hatta ideolojik bölünmeye uğramış İtalya'da bile politika geliştirenler arasında aşağı yukarı aynı fikir birliği söz konusuydu.

Kapitalizmin kendi içindeki eşitsizlikler, mevcut refahın temin edileceği ve geleceğe yönelik zenginlik vaatleriyle yumuşatılıyordu. Lyndon Johnson 1960'ların ortasında çığır açıcı bir dizi toplumsal ve kültürel değişikliği kabul ettirdi; bunu da bir bakıma Yeni Düzen-tarzı yatırımlar, her şeyi kapsayan programlar ve hükümet girişimleri konusunda varılan mutabakattan geriye kalanlar sayesinde yapabildi. İlginç biçimde, ülkeyi bölen şey sosyal politika değil insan hakları ve ırk ilişkilerine dair yasalardı.

1945-1975 arasında geçen dönem, genel olarak "Amerikan yaşam tarzı"nın doğuran mucize olarak görülüyordu. İkinci Dünya Savaşı'nı atlatan kadınlarla erkekler ve onların 60'lı yılları kutlayan çocuklarından oluşan Amerikalılar iki kuşak boyunca iş güvencesini, görülmedik ölçülerde (bir daha tekrarlanmamak üzere) yukarıya doğru toplumsal hareketliliği yaşamıştı. Almanya'daki ekonomik mucize tek bir kuşak içerisinde ülkeyi aşağılayıcı yenilginin molozlarıyla kaplı bir halden çıkarıp Avrupa'nın en zengin devleti konumuna yükseltmişti. Fransa'da o yıllar (hiçbir küçümseme iması taşımayan) "Les Trente Glorieuse — Şanlı Otuzlar" sloganıyla ünlendi. Muhafazakar Başbakan Harold Macmillan bolluk çağının zirvesinde olan İngiltere'de vatandaşlarını "*hiç bu kadar iyi yaşamamıştınız*" sözleriyle temin ediyordu. Haklıydı.

Bazı ülkelerde (en iyi bilinen örnek İskandinavya) savaş sonrasındaki refah devletleri sosyal demokratların eseri idi; başka yerlerde, örneğin Büyük Britanya'da ise "sosyal güvenlik devleti" pratikte dezavantajları gideren ve aşırı servetle sefaleti azaltan bir dizi pragmatik politikadan pek de öteye gidemedi. Ortak başarıları, eşitsizliği gemlemede gösterdikleri fevkalade başarıydı. Zengin ile yoksul arasındaki uçurumu ister toplam mal varlığı isterse de yıllık gelirle karşılaştırdığımızda, Büyük Britanya ve Birleşik Devletlerde olduğu gibi Kıta Avrupa'sının her ülkesinde de 1945'ten sonra gelen kuşakta bu uçurumun çarpıcı bir biçimde daraldığını görürüz.

Daha çok eşitlik başka yararlar da sağladı. Zamanla aşırılık yanlısı politikalara geri dönülmesi yönündeki korku hafifledi.

Dahası, sosyal demokrasi ile refah devleti ikinci Dünya Savaşı'nın ardından meslek sahibi ve ticaret yapan orta sınıfları liberal kurumlarla buluşturmuştu. Bu durum bazı sorunlar doğurdu: Faşizmin doludizgin at koşturmasına sebep olan şey orta sınıfların korkuları ve hoşnutsuzlukları olmuştu. Orta sınıfları yeniden demokrasilerin içine almak, savaş sonrasında politikacıların omzuna binen en ağır yüklerdendi.

Bu sorun çoğu yerde “evrensellik” tılsımı sayesinde aşıldı. Çıkarlarını kazanca bağlamak yerine (bu durumda yüksek maaşlar alan profesyoneller ya da kazancı bol olan esnaf *kendilerinin* çok fazla yararlanmadıkları sosyal hizmetler için vergi kesilmesinden şikayet edebilirlerdi) eğitilmiş ve “orta halli” kesime de işçi sınıfı ve yoksullara verilen sosyal yardımlarla kamu hizmetlerinin aynısı, yani ücretsiz eğitim, ucuza ya da bedava tıbbi tedavi, kamu emeklilik sistemi ve işsizlik sigortası sunuldu. Bunun sonucunda yaşamsal gereksinimlerinden çoğunun artık vergilerle karşılanmasıyla, Avrupalı orta sınıf 1960'lara gelindiğinde kendisini 1914 yılından beri hiç olmadığı kadar yüksek oranda, dilediğince harcayabileceği miktarda kazançlara sahip bir halde buldu.

Buna “meritokrasi deniyordu: Seçkin kurumlar devlet hesabına, ya da en azından kamu yardımıyla garanti altına alınmış toplu başvurulara açılmıştı. Böylelikle insanların ailelerin den gelen ayrıcalıklara ya da servetlerine göre seçilmelerinin yerini eğitim saye sinde sınıf atlama olanakları almaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra da bütün bunları zaten hakkıymış gibi gören ve doğal karşılayan bir kuşak yetişti.

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 1947 baharında Avrupa'yı ziyaret ettiği zaman gördükleri karşısında afallamıştı: İkinci Dünya Savaşı'nın kendinden önceki savaflara göre daha kötü sonuçlara gebe olabileceği endişesi, Marshall Planını doğurdu.

Düzenlenmiş Piyasa

Gelgelelim, her iki dünya savaşı da hemen herkesi devletin günlük yaşama müdahalesinin kaçınılmaz olduğu fikrine alıştırdı. Birinci Dünya Savaşı'na katılan devletlerin çoğu o güne dek göz ardı edebildikleri imalat kontrollerini artırdılar: Yalnızca askeri malzeme değil giyimden ulaşım ve haberleşmeye dek pahalı ve amansız bir savaşın yürütülmesiyle ilgili her şeyin üretimi denetleniyordu. 1918 sonrasında çoğu yerde bu kontroller kaldırıldı ama devletin ekonomik hayatın düzenlenmesine dahil olmasından geriye önemli bir iz kaldı.

Siyasal renkleri ne olursa olsun, savaşan devletler hayatın her alanını harekete geçirip düzenledi, yönlendirdi, planladı ve idare etti.

Değişimin en gözle görülür belirtisi kendini ‘planlama’ biçiminde gösterdi. İktisatçılar ve bürokratlar işleri olurlarına bırakmak yerine başından itibaren enine boyuna düşünüp tasarlamaya daha iyi olduğuna hükmetmişlerdi. Planlamaya en çok hayran olan ve en çok destek verenlerin siyasal yelpazenin aşırı uçlarında yer alması hiç şaşırtıcı değildi. Sol kanat, Sovyetleri bu kadar başarılı kılanın planlama olduğunu düşünüyordu; Sağ ise (yerinde bir tespitle) Hitler, Mussolini ve onların faşist havarilerinin yukarıdan aşağı planlamaya bağlı kaldıklarına ve bu sayede kitleleri kendilerine çekmeyi başardıklarına inanmıştı.

Tuhaftır, planlama merakı özellikle Birleşik Devletlerde öne çıkmıştı.

Planlı bir ekonomi ile kamu ekonomisi arasındaki fark pek çok kişi açısından hala net değildi. Keynes, William Beveridge ya da Fransa'daki planlamanın ardındaki kurucu güç olan Jean Monnet gibi liberallerin kendi başına bir amaç olarak devletleştirmeye ayıracak vakitleri yoktu, ne var ki belirli durumlarda pratik yararları olduğu konusunda esnek davranıyorlardı. Aynı durum İskandinavya'daki Sosyal Demokratlar için de söz konusuydu: Büyük sanayilerin, örneğin oto üretiminin devlet kontrolüne girmesinden çok, kademeli vergiler ve herkesi kucaklayan sosyal hizmetlere katkı yasasıyla ilgilidiler.

Britanya refah devleti hakkında yorumlar yapmış önde gelen isimlerden T. H. Marshall'ın sözleriyle aktarmak gerekirse, "refah'ın bütün amacı, "mal ve hizmetleri kaldırarak piyasayı geçersiz kılmak veya kendi başına doğuramayacağı bir sonucu sağlamak için bir biçimde işleyişini denetim altına alıp değişikliğe uğratmaktır."

Nazi tarzı merkezi denetimleri sürdürmek istememesi anlaşılır olan Batı Almanya'da bile "sosyal pazar kuramcıları" çeşitli tavizler verdiler. Serbest piyasanın sosyal hedefler ve refah mevzuatı ile uyumlu olduğunda ısrar ediyorlardı: Eğer amaçlanan hedefler düşünülerek desteklenirse en iyi sonuç alınabilirdi. Bundan dolayı büyük bölümü halen yürürlükte olan bankalarla kamu şirketlerinin ileride olabilecekleri dikkate almasını gerektiren mevzuat, şirketlerin çalışanların çıkarlarını göz önünde bulundurmalarını ve kar amacı güderken aynı zamanda yaptıkları işin toplumsal sonuçlarının farkında olmalarını sağlar.

Bu yıllar boyunca devletin bağışlarda aşırıya kaçıp işleyişini bozduğu piyasaya zarar vermesi fazla ciddiye alınmazdı.

Yüksek vergilendirme de yine aynı nedenle bu yıllarda bir hakaret olarak algılanmazdı. Tam tersine, fahiş oranlardaki gelir vergisi ayrıcalıklı ve işe yaramaz kişilerin ellerindeki aşırı kaynakları alıp en çok ihtiyaç duyanlara ya da en iyi kullanabileceklere sunmak için üzerinde mutabakat sağlanmış bir araç olarak görülmekteydi.

Genel olarak halk arasında servetin makul biçimde yeniden dağıtımının zenginle yoksul arasındaki aşırı farkı ortadan kaldırarak herkesin yararına olacağına inanılıyordu. Condorcet gayet akıllıca bir gözlemde bulunarak şöyle yazmıştı: "*Hazine açısından yoksulları mısır alabilecek vaziyete getirmek, her zaman için mısır fiyatlarını yoksulların seviyesine indirmekten daha ucuz mal olacaktır.*" Bu tez 1960 yılında Batı dünyasında genel geçer devlet politikası haline gelmişti.

Aradan bir ya da iki kuşak geçtikten sonra böylesi tutumlar oldukça tuhaf görünüyor olmalı. İktisatçılar, politikacılar, yorumcular ve yurttaşlar, savaşı takip eden otuz yıl boyunca yerel ya da ulusal yetkililerin ekonomik yaşamın her kademesini düzenlemek için hatırı sayılır bir serbestlik içerisinde kamu harcamalarını yüksek tutmanın iyi bir politika olduğu konusunda hemfikirdiler. Buna karşı çıkanlar ya mazide kalmış tuhaf kimseler, yani bu dünyaya ait olmayan kuramların peşinde koşan kaçık ideologlar veya kamu yararına karşı özel çıkarlarını gözeten insanlar olarak görülürdü. Piyasa kendi üstüne düşeni yerine getiriyordu, devlete insanların yaşamında merkezi rol oynama hakkı tanınmış, askeri harcamaların hızla yükseldiği Amerika örneği dışında sosyal hizmetlere diğer kamu harcamalarından daha çok öncelik verilmişti.

Cemaat, Güven ve Ortak Amaçlar

Tüm ortaklaşa işler güven gerektirir. Çocukların en basit oyunlarından en karmaşık toplumsal kurumlara dek, insanlar birbirlerine duydukları kuşkuyu askıya almadıkça birlikte hiçbir şey yapamazlar. Biri ipi tutar, diğeri atlar. Biri merdiveni tutar, öbürü tırmanır. Neden mi? Bunun bir nedeni karşılık görmeyi umut etmemizdir ama bir başka neden de birlikte çalışmanın ortak yararımıza olacağına inanmaya yönelik doğal eğilimdir.

Peki "biz" kimiz? Tam olarak kime güveniyoruz? Muhafazakar İngiliz filozof Michael Oakeshott, siyaseti bir güven cemaatinin tanımlanmasıyla bağlantılı bir kavram olarak görüyordu: "*Siyaset, düzenlemelerin hayata geçirilmesi amacıyla ortak kabulde birleşmek suretiyle tek bir toplum altında bir araya gelmiş bir insan topluluğuna ilişkin genel düzenlemeleri yürütme faaliyetidir.*"

Entelektüellerin köksüz kozmopolitlikle sorunu yoktur, ancak çoğu insan belirlenmiş bir yerde yaşar: Burayı mekanla, zamanla, dille, belki dinle ve muhtemelen ne kadar üzücü olsa da ten rengiyle tanımlamıştır. Böyle yerlerin sayısı çoktur. Avrupalıların çoğu, yakın zamana kadar kendilerini “Avrupa” içinde yaşayan kimseler olarak tanımlamazlardı: Lödz’da (Polonya), Ligurya’da (İtalya), hatta (Londra’nın banliyölerinden biri olan) “Putney’de” yaşadıklarını söylerlerdi.

Kendini tanımlamak açısından “Avrupalı” olma duygusu, yeni edinilmiş bir alışkanlıktır. Bunun sonucunda bir zamanlar uluslar ötesi işbirliği veya yardımlaşma fikri yerel düzeyde derin kuşkulara yol açarken bugün büyük ölçüde dikkatlerden kaçmaktadır. Günümüzde Hollanda’daki liman işçileri fazla şikayet etmeksizin Portekizli balıkçılara ve Polonyalı çiftçilere mali destek verirler; hiç kuşkusuz bu, bir bakıma, söz konusu liman işçilerinin ödedikleri vergilerin nasıl kullanıldığı hakkında siyasal efendilerini enine boyuna sorguya çekmemelerinden ileri gelir. Ama bu da onlara güvendiklerinin göstergesidir.

İnsanların yalnızca din veya dil ortaklığından değil, gelir düzeyi açısından da ortak özellikleri olan kişilere daha çok güvendiğine dair çok sayıda bulgu vardır. Bir toplum ne kadar eşitse, o toplumdaki güven o kadar artar. Bu yalnızca gelire ilgili bir mesele değildir: Benzer yaşantılar sürdükleri ve benzer umutlar taşıdıkları zaman insanların içinde buldukları “ahlaki manzaranın” da ortak olması muhtemeldir. Böyle olunca, kamu politikasında köklü değişiklikler başlatmak çok daha kolay olur. Karmaşık veya bölünmüş toplumlarda bir azınlığın, hatta bir çoğunluğun iradesi dışında ödün vermek zorunda kalması mümkündür. O zaman toplu politika oluşturmak tartışmalı bir mesele haline gelir ve toplumsal reformlara minimalist bir yaklaşım gerektirir: İnsanları tartışmalı bir projenin lehine ya da aleyhine bölmektense hiçbir şey yapmamak daha iyidir.

Son olarak güven ve işbirliği kuşağı açısından bir ülkenin homojenliği ve büyüklüğünün ne kadar önemli olduğu apaçık ortadaysa da, kültürel ve ekonomik açıdan heterojen olmanın tersine bir etki yaratabileceğine yönelik sıkıntı verici kanıtlar mevcuttur. Göçmen sayısındaki sürekli artış, özellikle de “üçüncü dünya” ülkelerinden göç edenler, Birleşik Krallık, Hollanda ve Danimarka’daki toplumsal kaynaşmada yaşanan düşüşle fazlasıyla ilişkilidir. Daha açık bir biçimde ifade edersek, Hollandalılarla İngilizler kendi refah devletlerini eski sömürgeleri Endonezya, Surinam, Pakistan ya da Uganda’dan gelen halkla paylaşmayı önemsemezler; diğer yandan Avusturyalılar gibi Danimarkalılar da son yıllarda ülkelerine akın eden Müslüman sığınmacıların “masraflarını ödemekten” nefret ederler.

20. yüzyıl ortalarındaki sosyal hizmet devletlerinde içkin durumda bulunan bir bencillikten bahsedilebilir; Birkaç on yıl boyunca neredeyse hemen herkesin bir başkasına benzediği etnik bir homojenliğin tadını çıkararak küçük, eğitilmiş bir nüfusları vardı. Dış tehlikelere fazla açık olmayan bu kendi içine kapalı ülkelerin çoğu 1945 yılından sonra NATO şemsiyesi altında toplanma şansı bulmuş, bütçelerini yurtiçi kalkınmaya ayırarak kendilerine uzak olan Avrupa’nın geri kalanından yapılan toplu göçleri dert etmemişlerdi. Bu durum değişince, güven umut da sarsılmış gibi görünmektedir.

Gelgelelim, güven ve işbirliğinin modern devlet açısından hayati öneme sahip bloklar olduğu ve bir devlette güven ne kadar çoksa o devletin o kadar başarılı olduğu bir gerçektir.

Büyük Toplumlar

Güven, işbirliği, kademeli vergi ve müdahaleci devlet, 1945 yılını takip eden on yıllar boyunca batılı toplumlara nasıl bir miras bıraktı? Bu sorunun kısa cevabı, çeşitli ölçülerde güvenlik, zenginlik, sosyal hizmetler ve daha çok eşitlik bıraktığıdır.

Sosyal demokrasi her zaman için melez bir siyasi hareket olmuştur. Öncelikle, kapitalizm sonrası ütopyanın sosyalist hayalleriyle, Marx’ın daha 1848 yılında coşkuyla öngördüğünün tersine son demlerini

yaşamadığı açıkça anlaşılan kapitalist bir dünyanın içinde yaşama ve çalışma ihtiyacını harmanladı. Sosyal demokrasi ayrıca demokrasiyi ciddiye aldı: Özgür ülkelerdeki sosyal demokratlar, daha en başından itibaren iktidar yarışının bedelini ödeyerek 20. yüzyılın başlarındaki devrimci sosyalistlerle onların komünist varislerinin aksine demokratik oyunun kurallarını benimseyip kendilerini eleştirenler ve muhaliflerle uzlaştılar.

Dahası, sosyal demokratlar Marksist düşüncenin ölçüsü olarak ekonomiyi daima öne çıkaran komünistlerin tersine öncelikle ve özellikle ekonomiyle ilgilenmiyorlardı. Sosyalizm sosyal demokratlar açısından özellikle İskandinavya’da *eşitleyici* bir kavramdı. Mal ve mülkün orantısız biçimde birkaç ayrıcalıklı kişinin elinde toplanmasını önlemekle ilgiliydi. Görmüş olduğumuz gibi bu da özünde ahlaki bir meseleydi: 18. yüzyılda “ticari toplumu” eleştirenler gibi sosyal demokratlar da denetlenmeyen rekabetin sonuçlarına içlerimşlerdi. Daha iyi bir yaşam tarzına dönüş için öyle çok da radikal bir geleceğin peşine düşmediler.

Refah devletlerinin mutlaka sosyalist olmaları ya da sosyalizmi hedeflemeleri gerekmiyordu. 1930’lu ve 1960’lı yıllar arasında Batı’yı kasıp kavuran kamusal meselelerdeki değişim rüzgarlarının bir başka ürünüydüler: Uzmanlarla bilim insanlarını, entelektüellerle teknokratları işletmeciliğe çeken de aynı rüzgarlar oldu. Ortaya çıkan sonuçların en iyileri Amerikan Sosyal Güvenlik Sistemi veya Britanya’daki Ulusal Sağlık Hizmetiydi. Her ikisi de muazzam derecede masraflı yeniliklerdi, geçmişte azar azar yapılan reformlarla düzelmelerden bir kopuşu simgeliyorlardı.

İskandinav modeli daha seçici ama daha belirsiz bir program yürütüyordu: İsveçli önemli bir toplumbilimci olan Gunnar Myrdal’ın dile getirdiği buradaki amaç, devletin “insanları kendilerinden koruma” sorumluluğunu kurumsallaştırmaktı. Ne Amerikalılar ne de Britanyalıların böyle bir emeli vardı. Bunu okul müfredatında ve hastanelerde itiraz etmeden kabul etsek de insanlar için neyin iyi olduğunu devletin bildiği fikri, öjeni, hatta ötenazi kokuyor.

İskandinav sosyal devletleri zirveye çıktıkları dönemde bile ekonomiyi toplumsal, kültürel ve diğer hizmetleri karşılamak için çok yüksek oranlarla vergilendirilen özel sektöre bırakmışlardı. İsveçli, Fin, Danimarkalı ve Norveçliler kolektif mülkiyet değil kolektif *koruma* garantisi sunuyorlardı. Finlandiya dışında İskandinavların hepsi özel emeklilik programlarına dahildi; o günlerde İngiltere, hatta çoğu Amerikalıya çok tuhaf gelebilecek bir şeydi bu. Ama başka her konuda devletten medet umuyor ve bunun zorunlu kıldığı ahlaki müdahalenin ağır sillesini yemeyi de düşünmeden kabul ediyorlardı.

Fransa, İtalya ve Batı Almanya’da ekonomik felaket karşısında refah devletini en çok meşgul eden konu, çalışılan işin ve kazanılan gelirin devamını sağlamaktı.

Bu durum Amerikalılara, hatta modern İngilizlere tuhaf görünmüş olmalı. Bir insanı artık ihtiyaç duyulan bir şey üretmediği işini kaybetmemesi için korumaya ne gerek vardır? Kapitalizmin “yaratıcı yıkımını” kabullenip daha iyi işlerin ortaya çıkmasını beklemek daha iyi olmaz mı? Oysa Kıta Avrupa’sındaki bakış açısına göre, ekonomik çöküş dönemlerinde çok sayıda insanı sokaklara dökmenin siyasal yansımaları “gereksiz” işleri koruma altına alarak yaşanacağı varsayılan verimlilik kaybından çok daha olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Fransız veya Alman işçi sendikaları 18. yüzyılın loncaları gibi “dışarıdakilere” karşı “içeridekileri”, diğer bir deyişle genç, vasıfsız ve iş arayanlar karşısında hali hazırda güvenceli işlerde çalışan kadın ya da erkekleri nasıl koruma altına alacaklarını öğrenmişlerdi.

Daha düşük ücretli işler yaratmayı başaramamak pahasına “iyi” olanları koruyan Fransa, Almanya ve Avrupa’nın diğer refah devletleri, bilinçli bir tercih yapmışlardı.

Geleneksel devletin öncelikleri savunma, kamu düzeni, salgın hastalıkların önlenmesi ve kitlesel hoşnutsuzluğun bertaraf edilmesi idi. Fakat sosyal harcamalar İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ve 1980'lerde tavan yaptığıında modern devletlerin bütçedeki başlıca yükü haline geldi, 1988 yılında belli başlı gelişmiş devletlerin hepsi (Birleşik Devletler dikkat çekici bir biçimde bunlar arasında yer almıyordu) sosyal yardımlara başka her şeyden çok daha fazla kaynak ayırıyor, bunları her şeyin üstünde tutuyordu. Anlaşılacağı gibi bu yıllarda vergiler de hızla artmıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Siyasetin Dayanılmaz Hafifliği

"Fikirler tarihini incelemek, zihinsel özgürlüğe kavuşmak için gerekli bir başlangıçtır." JOHN MAYNARD KEYNES

Yetki sahibi kişilerin en iyiyi bildikleri, kendileri için neyin iyi olduğunu anlamayan halk adına sosyal mühendislik yaptıkları fikri 1945'te henüz doğmamıştı, fakat daha sonraki yıllarda parladı.

1960'ların sonlarına gelindiğinde "en iyisini devlet bilir" anlayışı hali hazırda geri tepmeye başlamıştı. Gönüllü orta sınıf örgütleri sadece "çirkin" gecekonduların toptan ve kötü bir biçimde temizlenmesini değil, ödüllü binalarla şehrin simgesi haline gelmiş olanları da protesto ediyorlardı.

1970'li yıllarda yaygınlaşan "sorumlu" devlet anlayışının hitap ettiği insanların ihtiyaç ve arzularına cevap vermemesi, toplumsal uçurumu genişletmişti.

Ancak en büyük uçurum, kuşakları birbirinden ayırmaya başlayan uçurumdu. Refah devleti ve onun kurumları, 1945'ten sonra doğan herhangi biri için daha önce yaşanan açmazlara bir çözüm getirmiyordu: Yalnızca hayatın olağan gerçekleriydiler ve fazlasıyla sıkıcıydılar. Nüfus patlaması sırasında dünyaya gelen ve 1960'ların ortasında üniversiteye girmiş olan kişiler, iyileşen yaşam fırsatlarından, sağlık ve eğitim hizmetlerinden, yükselen toplumsal hareketliliğin yarattığı iyimser beklentilerinden ve belki de hepsinden önemlisi, tanımlanamaz ama her yerde görülen *güvenlik* duygusunun bol olduğu bir dünyadan haberdarlardı. Daha önceki kuşağın reformcuları tarafından benimsenen amaçlar, kendilerinden sonra gelenleri artık ilgilendirmiyordu. Tam tersine, bunlar giderek bireyin kendini ifade etmesini ve özgürlüğünü engelleyen kısıtlamalar olarak algılandı.

1960'ların İronik Mirası

Kuşaklar arası ayrımın ulusal deneyim kadar sınıf çatışmasının da ötesine geçmesi çağa özgü bir tuhafıktı. Gençliğin başkaldırısının kendini *retorik* açıdan ifade edişi hiç kuşkusuz küçük bir azınlık içerisinde hapsolmüştü: O günlerde ABD'de bile gençlerin çoğu üniversiteye gitmezdi, yüksek okullardaki protestolar mutlaka gençliği temsil etmiyordu. ... 1960'ların sonlarında gençleri ana-babalarından ayıran kültür farkı belki de 19. yüzyıl başlarından beri ilk kez bu noktaya varmıştı.

Ancak 1950'ler boyunca mavi yakalı proletarya parçalanıp dağıldı. Geleneksel fabrikalarda, madenlerle ulaşım endüstrilerindeki ağır çalışma koşulları giderek yerini otomasyona, hizmet endüstrilerinin yükselişine ve kadın işgücündeki artışa bıraktı. İsveç'te bile sosyal demokratlar artık geleneksel emekçi seçmenlerden gelen oyların çoğunluğunu alarak seçimleri kazanmayı umut edemezdi. Kökleri işçi topluluklarına ve sendikalara uzanan eski Sol, etrafı kuşatılmış endüstriyel işgücünün içgüdüsel olarak ortak hareket etme, komün disiplini (ve hizmet) anlayışına bel bağlayabilirdi. Oysa bu kesimin nüfus içindeki oranı küçülüyordu.

O yıllarda kendine verdiği adla *Yen/Sol*, bambaşka bir şeydi. "Değişim" genç kuşakların gözünde, yetki sahibi sözcülerin belirleyip önderlik ettiği disiplinli bir kitlesel eylem sayesinde gerçekleşmeyecekti.

Değişim artık endüstriyel batıdan gelişmekte olan veya “üçüncü” dünya ülkelerine taşınmıştı. Hem komünizm hem de kapitalizm ekonomik durgunluk ve “baskıcılık” ile suçlanıyordu. Kökten yeniliğe ve eyleme doğru bir adım atabilmek artık ya uzaktaki köylülere ya da yeni devrimci unsurlara bağlıydı. Erkek işçi sınıfının yerine aday olanlar “siyahlar”, “öğrenciler”, “kadınlar” ve daha sonra eşcinseller olmuştu.

Bu unsurlardan hiçbiri ülkedeki veya ülke dışındaki refah toplumlarında ayrı ayrı temsil edilmediği için, yeni Sol gayet bilinçli bir biçimde sadece kapitalist düzenin adaletsizliklerine değil, onun en ileri biçimlerinin “baskıcı hoşgörüsüne”, eski yasaklardan kurtulmaktan ya da herkesin iyiliğini sağlamaktan sorumlu olan, tam anlamıyla hayırsever gözetmenlere de muhalefet ettiğini söylüyordu.

Hepsinden önemlisi yeni Sol ve bünyesindeki çok sayıda genç kendinden öncekilerden miras aldığı kolektivizmi reddediyordu.

Gençler olaylara başka türlü bakıyordu. Toplumsal adalet artık radikallerin kafasını meşgul etmiyordu. ... “Kendi işini yap”, “kafana göre takıl”, “savaşma seviş”; bunlar kendi içinde cazibesi olmayan amaçlar sayılmazdı ancak kamusal yararlar olmaktan uzak, özünde önemli kişisel hedeflerdi. “Kişisel olan siyasaldır” anlayışının yaygınlaşmasına yol açmaları şaşırtıcı değildir.

Dolayısıyla, 1960’lı yıllarda politika bireylerin toplum ve devlete yönelik talepleri şeklini aldı. “Kimlik”, kişisel kimlik, cinsel kimlik, kültürel kimlik biçiminde kamusal söylemi sömürgeleştirmeye başladı. Gelinek noktada radikal politikanın parçalanmasına, çok kültürlülüğe dönüşmesine ramak kalmıştı. Tuhaftır, yeni Sol insanların “köylü”, “sömürgecilik sonrası”, “subaltern” vb. isimsiz toplumsal kategorilere ayrıldıkları uzak diyarlardaki ortak özelliklerine karşı duyarlılığından bir şey kaybetmedi. Oysa kendi ülkesinde en güçlü konumda şey bireydi.

Bireylerin talepleri ne kadar meşru, talep ettikleri haklar ne kadar ön olursa olsun, bunları öne çıkarmanın kaçınılmaz bir bedeli vardı: Ortak bir amaca sahip olma duygusu zayıflamaktaydı. Eskiden uygun söylemi bulmak topluma veya sınıfa ya da topluluğa bakılırdı: Herkes için iyi olan, tanımı gereği herhangi biri için de iyiydi. Ancak bunun aksi geçerli değildir. Bir kimseye yarayan bir başkasının gözünde belki değerli veya faydalı olabilir de, olmayabilir de. Daha önceki çağın muhafazakar filozofları bunu iyi anlamışlardı, geleneksel otoriteyle onun her birey üzerindeki hak iddialarını meşru göstermek için söyleme ve imgeleme başvurularının nedeni buydu zaten.

Fakat yeni Sol’un bireyciliği ne ortaklaşa amaçlara ne de geleneksel otoriteye saygı duymaktaydı: Ne de olsa hem *yeni* hem de *sol* bir ideolojeydi. Geriye kişisel ve kişiye göre değerlendirilen çıkar ve arzuların önelliği kalıyordu. Bu da estetik ve ahlaki göreceliğe açılan kapıları araladı: Eğer bir şey benim için yararlıysa bunun başka bir kişiye yararlı olup olmayacağını söylemek, hele de bu başkalarına dayatmak bana düşmezdi (“kendi işine bak”).

Meritokrasinin bu paradoksları bir tür cesaretsizliği yansıtmaktaydı; 1960 kuşağı her şeyden önce üzerine gençlik nefreti boca edilmiş refah devletlerinin kendisinin başarılı bir yan ürünüydü. Eski soylu sınıfların yerini iyi niyetli toplum mühendisleri kuşağı almıştı ama her iki kesim de çocuklarının radikal muhalefetine hazır değildi. Savaş sonrası yılların örtülü mutabakatı bozulmuş, ufukta kişisel çıkarlara öncelik verilen, hiç kuşkusuz doğal olmayan bir uzlaşma görünmeye başlamıştı. Genç radikaller kendi amaçlarını asla böyle tanımlamazlardı ancak duygularını harekete geçiren şey, övgüye değer kişisel özgürlüklerle sinir bozucu kamusal baskılar arasındaki ayrımdı. İşte bu ayrım, tuhaf da olsa, yeni yeni yükselmeye başlayan Sağ da tanımlıyordu.

Avusturyalıların İntikamı

1945'ten sonraki yıllarda siyasal tezlerin ağırlık merkezi sol ile sağ arasında değil, sol *içinde*, Komünistler ve sempatanları ile liberal-sosyal demokrat mutabakat arasında yaşanıyor.

Yeniden canlanan Sağ'ın önündeki görevi yerine getirmesini kolaylaştıran şey hem zamanın geçişi hem de onların muhalifleriydi; halk ne de olsa artık 1930'lu ve 40'lı yılların travmalarını unuttuğu için geleneksel muhafazakar sesleri dinlemeye hazır. Öğrenci hareketlerinin, yeni Soldaki ideologların ve 1960 kuşağının popüler kültürünün narsisist tavırları muhafazakar tepkilere yol açıyordu. Sağ kanadın görüşüne göre, artık “onların” (Sol'un, öğrencilerin, gençliğin, radikal azınlıkların) hiç anlamadıkları veya duygudaşlık göstermedikleri ‘değerler’, “ulus”, “saygı”, “otorite” ile bir ülkenin, bir kıtanın ve hatta “Batı”nın mirasını ve uygarlığını savunabilir, destekleyebiliriz.

Bu retorikle öylesine uzun bir süre boyunca yaşadık ki Sağ'ın buna başvuracağı zaten barizmiş gibi görünür. Oysa 60'lı yılların ortalarına kadar “Sol'un, “otorite”ye, ulusa ya da geleneksel kültüre duyarsız kaldığını söylemek saçma olurdu. Tam tersine, eski Sol bu konularda iflah olmayacak kadar eski kafalıydı. Solcu muhaliflerin çoğu Keynes ya da Reith'in, Malraux veya De Gaulle'un kültürel değerlerine hiç eleştirmeden sarılmışlardı: Rus Devrimi'nden sonraki kısa bir süreyi saymazsak, kabul gören ana akım Sol, başka alanlarda olduğu gibi estetik konusunda da gayet alışıldık görüşlere sahipti. Sağ eğer yalnızca sosyal demokratlar ve eski tüfek sosyal liberallerle uğraşsaydı, kültürel muhafazakarlık ve “değerler” tekeli asla elinde tutamazdı.

On yıldan kısa bir sürede kamusal tartışmalara egemen olan “paradigma” değişti, müdahaleci heveslerle kamu yararını savunma anlayışının yerini, “*Toplum diye bir şey yoktur, yalnızca bireylerle aileler vardır*” diyen Margaret Thatcher'ın adı kötüye çıkmış şakasının çok net bir biçimde özetlediği bir dünya görüşü aldı. Neredeyse aynı sıralarda Birleşik Devletler Başkanı Ronald Reagan da “Amerika'da sabah” olduğu iddiasıyla kalıcı bir popülerlik elde etmişti. Hükümet artık bir çözüm olmaktan çıkmıştı — sorunun ta kendisiydi.

Madem sorun hükümetti ve toplum yoktu, o zaman devletin rolü de bir kere daha kolaylaştırıcı olmaya indirgenmişti. Politikacının üstüne düşen görev, birey için en iyi olanı garantiye almak, sonra da işine karışmayı asgari düzeyde tutarak onun peşine düşeceği koşulları bireye sağlamaktı. Keynesçi mutabakatla ters düştüğü nokta bundan daha açık olamazdı: Keynes, eğer işleyişi yalnızca servet sahiplerini daha da zengin edecek araçlar sunmaya indirgenirse, kapitalizmin ayakta kalamayacağını savunuyordu.

Soruya verilen yanıt şuydu: Marksist Sol'un 1918 sonrasında Avusturya'ya devlet planlamasını, belediye hizmetlerini ve kolektif ekonomik faaliyeti yerleştirmek konusundaki başarısız çabaları yalnızca sonuçsuz kalmamış, aynı zamanda doğrudan bir tepkiye de yol açmıştı. Popper'e göre, “tarihsel yasalara” yönelik inançları yüzünden felç halindeki sosyalist çağdaşlarının, kararsız davranışlarıyla karşılaştırıldığında *hareket eden* faşistlerin enerjisi çok daha güçlüydü. Buradaki sorun, sosyalistlerin hem tarihin mantığına hem de insanların aklına fazla inanmalarından kaynaklanıyordu. İkisini de umursamayan faşistler, devreye girmek için çok iyi bir konumdaydılar.

Hayek ile çağdaşlarının gözünde Avrupa'daki trajedi, Solun kusurları yüzünden, hedeflerine ulaşmaktaki kabiliyetsizliği ve Sağ'ın meydan okumasına karşı koymaktaki başarısızlığı yüzünden yaşanmıştı. Farklı yollarla da olsa her biri aynı sonuca varıyordu: Liberalizmi ve açık toplumu savunmanın en iyi aslında tek yolu, devleti ekonomik yaşamdan uzak tutmaktı. Eğer otorite belli bir mesafede tutulur, politikacılar da tüm iyi niyetlerine karşın yurttaşlarının işlerini planlamaktan, manipüle etmekten ya da yönetmekten men edilirlse, o zaman hem Sağ hem de Sol'daki aşırı uçları sindirmek mümkün olabilirdi.

Ne var ki Keynes'e göre siyasal aşırılığa ve ekonomik çöküntüye karşı en iyi savunma, onunla sınırlı kalmamak koşuluyla konjonktüre iktisadi müdahaleyi de içerecek biçimde devletin oynadığı roldeki artış ile mümkündür.

Hayek tam tersini öneriyordu. 1944 tarihli klasik eseri *Kölelik Yolu*'nda şöyle yazmıştı: “*Hiçbir açıklama günümüzdeki İngiliz siyasal literatürün büyük kısmıyla Almanya'da Batı uygarlığına yönelik inancı yıkan, Nazizm'i başarıya ulaştıran ruh halini yaratan eserler arasındaki benzerliğin sebeplerini yeterince açık bir biçimde ifade edemez.*”

Bir başka deyişle, artık İngiltere'de yaşayan ve London School of Economics'de ders veren Hayek, Britanya'da İşçi Partisi'nin yüksek sesle ilan ettiği toplumsal yardım ve toplumsal hizmet hedefleriyle iktidara geldiği takdirde ortaya faşist bir sonuç çıkacağını Avusturya'da yaşananlara dayanarak açık bir biçimde öngörmüştü. Bildiğimiz gibi işçi Partisi gerçekten de iktidara geldi. Ancak faşizmi diriltmek bir yana dursun, elde ettiği zafer sayesinde savaş sonrasında Britanya'nın istikrara kavuşmasına yardımcı oldu.

Savaş sonrasında sosyal demokrat güven ortamının doruğuna çıktığı 1956 yılında yazan Anthony Crosland'ın sözleriyle, “*Artık itibar sahibi hiç kimse Hayek'in bir zamanlar revaçta olan tezine, yani piyasa mekanizmasına yapılacak herhangi bir müdahalenin totaliterliğe giden yolu açacağı fikrine inanmıyor.*”

Hayek ya da von Mises, profesyonel ve kültürel açıdan dışlanmaya mahkumdu. Başarısızlığa uğrayacaklarını çok önceden ısrarla söyledikleri refah devletleri zor duruma düşmeye başladığı zaman bir kez daha onların yüksek vergilerin büyüme ve verimliliğe ket vurduğu, resmi yönetmeliklerin inisiyatif ve girişimciliği engellediği, devlet ne kadar küçük olursa toplumun o denli sağlıklı olacağı yönündeki görüşlerine kulak verilecekti.

Bu noktada Hayek'in bile takipçilerinin ideolojik indirgemelerinden sorumlu tutulamayacağını belirtmek gerekir. Keynes gibi o da iktisadi tahminlerin veya kesin yargıların etkisinde kalmayan, yorumlayıcı bir bilim olarak görürdü. Eğer Hayek'e göre planlama yanlışsa, bunun nedeni kendini özünde anlamsız, dolayısıyla mantıkdışı hesaplamalara ve tahminlere dayandırmak zorunda bırakılmasıydı. Planlama ahlaki bir yanlış *değil* birtakım genel ilkelere göre arzu edilmeyen bir şeydi. Kısaca, işe yaramıyordu; eğer Hayek tutarlı olsaydı, aynı durumun piyasa mekanizmasıyla ilgili “bilimsel” kuramlar için de geçerli olduğunu teslim ederdi.

Elbette aradaki fark, niyet edildiği gibi işlediği takdirde planlamanın zor kullanmayı gerektirmesi, böylelikle doğrudan Hayek'in asıl hedefi olan diktatörlüğe yol açmasıydı. Verimli piyasa bir masal olabilirdi ama en azından tepeden baskı gerektirmezdi.

Amerika Birleşik Devletleri'nde özgüveni yerinde olan genç kuşak (hem Hayek hem de Keynes'in kendini beğenmiş bilimselliği hakkında çok şey söyleyebilecekleri bir alt disiplin olan) ekonometrisler arasında demokratik sosyalizmin ulaşılamaz olduğuna ve sapkın sonuçlar doğurduğuna inanmak adeta bir teoloji halini alacak boyuttaydı. Amerikan yurttaşlarının günlük yaşantılarında bu inanış, devletin ya da kamu sektörünün rolünü artırmaya yönelik her çabanın topluca kınanmasıyla birleşti.

Bugün kullandığımız kamusal dilin solgunluğu, Washington ve Londra gibi şehirlerde oluşturulan politikaları biçimlendirip çarpıtan kategorilerle klişelerin dışına çıkarak düşünme kabiliyetsizliğimiz, Keynes'in mükemmel sezgilerinden birini haklı çıkarmaktadır:

“Her türlü entelektüel etkiden oldukça muaf olduklarına inanan iş bitirici kişiler; genellikle geçerliliğini yitirmiş bazı iktisatçıların kölesi durumundadır. Gaipten sesler duyan bu yetki sahibi deliler; çılgınlıklarını

birkaç yıl öncesinin akademisyen yazar bozuntularından damıtırlar. Fikirlerin usulca gasp edilmesine kıyasla, kişisel çıkarların gücünün abartıldığına eminim.”

Özel Kültü

Kapalı devre televizyonlar, telefon dinlemeleri, Homeland Security (Yurtiçi Güvenlik), Birleşik Krallık'taki Independent Safeguarding Authority (Bağımsız Kolluk Kuruluşu) ve diğer aygıtlar sayesinde modern devletin tüm toplum üzerinde kurabildiği geniş kapsamlı kontrol, genişlemeye devam etmektedir. Hepsini “beşikten mezara” himayeci devletler olan Norveç, Finlandiya, Fransa, Almanya ve Avusturya savaş zamanı dışında böyle önlemlere asla başvurmamışken, Orwell'in öngördüğü istikamette işi en ileriye götürenler, özgürlüğüyle övünen Anglosakson piyasa toplumlarıdır.

Bu arada 20. yüzyılın son otuz yılına damgasını vurmuş entelektüel değişimin genel sonuçlarından sadece birini saptamamız gerekirse, bu mutlaka özel sektöre duyulan hayranlık, özellikle de özel olanın bir kült haline getirilmesi olacaktır. Bazıları kamuya ait mallardan vazgeçme gayretinin tamamen faydacı olduğunu söyleyebilir. Neden özelleştirme yapılıyor? Çünkü bütçe kısıntıları çağında özelleştirme yapmak paradan tasarruf etmiş gibi görünüyor. Eğer devletin elinde düşük verimli bir fabrika veya su dağıtım şebekesi ya da demiryolları gibi pahalı bir hizmeti varsa bunu özel alıcılara satar.

Satış devlete anında para kazandırır. Bu arada söz konusu işlem özel sektöre devrolduğunda kar amaçlı işletme sayesinde daha verimli hale gelir. Bu işten herkes kazançlı çıkar: Hizmet kalitesi gelişir, devlet yersiz sorumluluğundan kurtulur, yatırımcı kar eder ve kamu sektörü satıştan bir kereye mahsus gelir elde eder. Öyleyse özelleştirme, dışarıdan bakıldığında, devlet merkezli dogmatik tercihlerden uzaklaşıp düpedüz ekonomik hesaplamalara yönelmek anlamına gelmektedir.

Kamusal sorumluluğun elle tutulur hiçbir ortak yarar sağlamaksızın düzenli biçimde özel sektöre kayışını seyretmekteyiz. İktisat kuramlarıyla popüler mitlerin anlattıklarına karşın, özelleştirme *verimli değildir*. Hükümetlerin özel sektöre aktarmayı uygun gördüğü işletmelerin çoğu zarar etmektedir: Demiryolu şirketleri, maden ocakları, posta kuruluşları ve enerji şirketlerinin hizmet maliyetleri satışlarından elde edebilecekleri gelirden çok daha yüksek rakamlardaydı.

Bu nedenle fiyatta aşırı indirim yapılmadıkça özel alıcılar doğal olarak böyle kamu mallarına sıcak bakmazlardı. Öte yandan devlet ucuz fiyattan sattığı zaman kamu zarar eder. Thatcher dönemi boyunca Birleşik Krallık'taki özelleştirmelerin, çoktandır var olan kamu varlıklarının özel sektöre bilerek düşük fiyatla pazarlanmasının sonucunda hisse sahipleriyle diğer yatırımcıların hesabına halkın vergilerinden net 14 milyar sterlin para aktarıldığı hesaplanmıştır.

Özel yatırımcıların verimsiz kamu mallarını satın almak istemelerinin yegane sebebi devlet tarafından bunların riskinin giderilmesi ya da azaltılmasıdır.

Bu durumun sonucu ahlaki zarardır. Elbette 2008 yılında uluslararası maliyeyi hezimete uğratan, fazla büyümüş bankaların “batmayacak kadar büyük” oldukları yolundaki beylik sözlere daha nice örnek verilebilir. Hiçbir hükümet demiryolu sisteminin kolayca “batmasına” göz yumamaz. Özelleştirilmiş elektrik ya da doğalgaz kurumlarının veya hava trafik kontrolü sistemlerinin kötü yönetim veya mali yetersizlik yüzünden durma noktasına gelmesine izin verilemez.

İlginç olan, bu meselenin aslında gözü açık biri olan Friedrich Hayek'in gözünden kaçmasıydı. Tekelci endüstrilerin (demiryollarıyla enerji ve su şirketleri de buna dahildir) özel sektöre devredilmesinde ısrar ederken bunun ileride neler doğuracağına pek önem vermemişti: Böyle hayati öneme sahip ulusal

hizmetlerin çökmesine asla izin verilmediğinden risk alabilir, kaynakları diledikleri gibi çarçur edebilir ya da zimmetlerine geçirebilirlerdi çünkü hükümetin bunların bedelini ödeyeceğini daima bilirlerdi.

Yaşanan ahlaki zarar, faaliyetleri ilkesel olarak herkese yararlı olan kurumlarla işletmeler için de söz konusudur. Orta sınıf Amerikalılara ipotekli kredi sağlamakla yükümlü özel aracı kurumlar olan Fannie Mae ile Freddie Mac vakalarını hatırlayın: Onların verdiği hizmet, mülk sahibi olmak ve ucuz kredilere dayalı tüketici ekonomisinin refahı açısından büyük önem taşıyordu. Fannie Mae 2008'teki çöküşten bir süre önce hazineden (yapay olarak düşük tutulmuş faiz oranlarıyla) borç alarak bu parayı hatırı sayılır bir karla ticari kredi olarak veriyordu.

Özel (ama kamu fonlarından ayrıcalıklı olarak yararlandırılan) bir kuruluş olduğundan o karlar şirketin hissedarlarıyla üst düzey yöneticilerine geri dönen kamu paralarından oluşuyordu. Milyonlarca ipotek kredisinin kendi çıkarını kollayan işlemler sayesinde verildiği gerçeği, bu suçu örtbas ediyordu: Fannie Mae verdiği kredileri geri istemek zorunda bırakılınca ahtapot gibi sardığı Amerikan orta sınıfının canını yaktı.

Amerikalılar Britanyalı hayranlarına oranla daha az özelleştirme yapmışlardı. Ancak Amtrak gibi sevilmeyen kamu hizmetlerine bilerek daha az mali destek verilmesi, yetersiz bir tesisin er geç yok fiyatına özel bir alıcıya satışa sunulmasına yol açtı. Hükümetin 1990'lar boyunca demiryolu ve feribot hizmetlerini özelleştirdiği Yeni Zelanda'da sektörlerin yeni sahipleri acımasızca pazarlanabilir bütün varlıkları soyup soğana çevirdiler. 2008 yılı temmuz ayında Wellington'daki hükümet, içi boşaltılmış ve hala kar getiremeyen bu ulaşım hizmetlerini gönülsüz olmakla birlikte ta başından uygun yatırımlar yapılması için gerekenden çok daha yüksek bir bedelle yeniden devlet denetimi altına aldı.

Özelleştirmenin öyküsünde kaybedenler olduğu gibi kazananlar da vardır. İsveç'te devletin gelirlerine ciddi darbe vuran bankacılık krizinin ardından 1990'ların başındaki (muhafazakar) hükümet, o güne dek devletin tekelinde bulunan ülkedeki emeklilik katkı paylarının yüzde 14'ünü kamu sisteminden çekmiş, özel emeklilik hesapları arasında bölüştürmüştü. Tahmin edileceği gibi bu değişiklikten en çok fayda sağlayan, ülkedeki sigorta şirketleri oldu. Aynı şekilde Britanya'daki enerji ve su dağıtım şirketlerinin en yüksek fiyat teklifi veren kuruluşa satılmasında gerekli görülen şartlara on binlerce işçinin 'emeklilik öncesi' birikimleri de dahil edilmişti. İşçiler işlerinden oldular, devlet fonlanmayan emeklilik yükünü üstlenmek zorunda kaldı; öte yandan yeni özelleştirilen enerji ve su dağıtım şirketlerinin hissedarları bütün sorumluluğu sırtlarından atmış oldular.

Mülkiyetin el değiştirip iş adamları ve iş kadınlarına verilmesi devleti ahlaki yükümlülüklerinden kurtarır. Bu oldukça planlı bir adımdı: 1979 ile 1996 yılları arasında (Thatcher ve Major dönemlerinde) Birleşik Krallık'ta hükümetin ihaleye çıkardığı kişisel hizmetlerin özel sektördeki payı yüzde 11'den 34'e çıkarken en sert yükseliş yaşlı, çocuk ve akıl hastalarının kaldığı bakımevi hizmetlerinde yaşandı. Yeni özelleştirilmiş huzurevleriyle bakım merkezleri kar ve kar paylarını artırmak için doğal olarak verdikleri hizmetin kalitesini en düşük düzeye indirdiler. Böylelikle refah devleti sinsice bir biçimde bir avuç girişimciyle hissedarın çıkarı doğrultusunda işliyordu.

“İhaleye çıkarma” kavramı bizi özelleştirmeye karşı üçüncü ve belki de anlamlı örneğe getirir. Devletlerin ellerinden çıkarmayı amaçladıkları mal hizmetlerin çoğu iyi yönetilmemiş, beceriksizce işletilmiş, yatırımlardan yeterince pay almamışlardır. Bununla birlikte, bu kadar kötü yönetilmelerine rağmen özelleştirilmesi hedeflenen posta hizmetleri, demiryolları, huzurevleri ve diğer yükümlülükler bütünüyle piyasanın kaprislerine teslim edilemez. Bunlar, çoğunlukla yapıları gereği *birileri* tarafından düzenlenmesi gereken türden faaliyetlerdir, zaten kamunun elinde olmalarının nedeni de budur.

Temelde ortak olan sorumlulukların yarı-özel, yarı-kamusal kuruluşlara bırakılması bizi çok eski bir öyküye geri götürmektedir. Bugün ABD’de eğer vergi iadesi hesaplarınız denetleniyorsa, bunun nedeni *hükümet* tarafından hesaplarınızın soruşturulmasına karar verilmiş olmasıdır; ama soruşturmayı yürütecek olan muhtemelen *özel* bir şirkettir. Devlet adına bu hizmeti yürütmek üzere sözleşme imzalamıştır; tıpkı Irak ve Afganistan’da güvenliği sağlamak, ulaşım ve teknik destek hizmetlerini (kar karşılığında) yürütmek için özel güvenlik kuruluşlarının Washington ile anlaşma yapmasına benzeyen bir durumdur bu.

Bugün ABD ve Birleşik Krallık’ta gözden düşmüş bir devlet ve çok sayıda özel vergi tahsildarı var.

18. yüzyılda olduğu gibi bugün de devletin genel itibarını sorumluluklarıyla yetkilerinden yoksun bırakmak suretiyle yıkılmış bulunuyoruz. İngiltere’de pek az kişi, Amerika’daysa bundan da daha az sayıda insan bir zamanlar düşünülmüş olan, belli türden mal ve hizmetleri sırf kamunun menfaatine olduğu için sağlama görevine “kamu hizmeti” misyonuna inanmaya devam etmektedir. Böyle sorumlulukları üstlenmekte isteksiz olduğunu, onları özel sektöre devrederek piyasanın kaprislerine bırakmayı tercih ettiğini açıkça söyleyen bir hükümet, belki verimliliğe katkıda bulunabilir belki de bulunmaz. Ama modern devletin temel niteliklerinden vazgeçmiş olur.

Özelleştirme gerçekte yüzyıllardır süregelen ve bireyler tarafından yerine getirilemeyen ya da getirilmeyen işleri devletin üstlendiği bir süreci tersine çevirmektedir.

En altta yer alan, işsizlik yardımı, sağlık hizmeti, sosyal yardımlar ve hakkı olan diğer hizmetleri almaya çalışan birinin hiç düşünmeden gideceği yer artık devlet kapısı, hükümet ya da resmi idare değildir. Söz konusu yardım veya hizmet, şimdi çoğunlukla özel bir aracı tarafından “ulaştırılmakta”dır. Bunun sonucunda sosyal etkileşim ve kamusal çıkarların iç içe geçmiş ilmikleri oldukça sökülmiş, otorite ve itaat dışında yurttaş devletle bağlayan hiçbir şey kalmamıştır.

Özel şahıslar arasındaki karşılıklı ilişkilerden oluşan ince bir kabuğa indirgenmiş olan “toplum” bugün bize serbestlik taraftarlarıyla serbest piyasacıların amacı olarak tanıtılıyor. Oysa bunun herkesten önce jakobenlerle Bolşeviklerin ve Nazilerin rüyası olduğunu unutmamalıyız: Cemaat ya da toplum olarak bizi bir arada tutan hiçbir şey yoksa o zaman tümüyle devlete bağımlıyız demektir. Yurttaşlarına söz dinletemeyecek kadar zayıf düşmüş ya da itibarı sarsılmış hükümetler hedeflerine muhtemelen başka yollardan ulaşmaya bakar: Halkın itaatini nasihatler vererek, onları kandırarak, tehdit ederek ve nihayet zor kullanarak sağlarlar. Kamu hizmetleriyle ifade edilen sosyal amaçların kaybolması fiilen fazlasıyla muktedir devletin dizginlenmemiş gücünü *artırır*.

Bu süreç hiçbir biçimde gizemli değildir; Edmund Burke, Fransız Devrimi’ne yönelik eleştirisinde bunu çok iyi bir biçimde ortaya koymuştu. *Reflections on the Revolution in France* (Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı çalışmasında devletin dokusunu bozan her toplumun kısa süre içinde mecburen “*bireyselliğin tozuna dumanına karışacağını*” yazmıştı. Kamusal hizmetlerin içini boşaltıp onları havale edildikleri özel sağlayıcıların ağına düşürmek suretiyle, devletin dokusunu parçalamaya çoktan başlamış durumdayız.

Demokrasi Açığı

Kamu sektörünün parçalanmasının çarpıcı bir sonucu, başka insanlarla ortaklığımızın neler olduğunu anlamakta çektiğimiz zorluğun artmasıdır. İnternetin “ayırıştırıcı” etkisi hakkındaki şikayetlere aşınayız: Herkes ilgilendiği bilgi ve enformasyon kırıntısını seçip başka şeylere maruz kalmaktan kaçınırsa, gerçekten de seçilmiş yakınlıklardan oluşan küresel cemaatler kurmuş oluruz, ancak bunu yaparken kendi komşularımızla bağlantımızı yitiririz.

Bu sorun, küreselleşmenin aldatıcı bir yanını vurgulamaktadır. Gençler gerçekten de binlerce kilometre uzakta yaşayan ve kendileriyle aynı kafadaki insanlarla temas halindedir. Ne var ki Berkeley, Berlin ve Bangalore'daki öğrenciler aynı çıkarları paylaşıyorlar bile buradan bir *cemaat* çıkmaz. Alan önemlidir. Siyaset de alanın bir fonksiyonudur; yaşadığımız yerde oy kullanırız, liderlerimizin meşruluğu ve otoritesi de seçtikleri yerle sınırlıdır. Benzer fikirlere sahip olduğumuz dünyanın öbür ucundaki insanlara gerçek zamanda ulaşmak bunun yerini tutmaz.

19. yüzyıla kadar hükümet ancak egemen sınıfın devraldığı iktidarın yetkisini kullandığı bir aygıttı. Fakat devlet o zamana dek bireylerin ya da özel kuruluşların yürüttüğü pek çok görev ve sorumluluğu giderek kendi üstüne alıyordu.

Buna verilecek örneklerin sayısı çoktur. Ulusal ya da yerel emniyet örgütleri özel güvenlik kuruluşlarının yerine geçiyor ve onları ortadan kaldırıyor. Ulusal posta hizmetlerinin gelişmesiyle birlikte özel mektup dağıtım kuruluşları işlevini yitirdi. Paralı askerlik kaldırılarak zorunlu askere çağrılanlarla ulusal ordular kuruldu. Özel ulaşım hizmeti veren kuruluşlar dağılmamıştı ama kamuya ait ya da kamu tarafından işletilen otobüs, tramvay, trolleybüs ve trenlerin gelmesiyle başlıca taşıma araçları olmaktan çıktılar; artık çok varlıklı kimselere lüks seyahat olanağı sunan kuruluşlardı. Sanatı desteklemek konusunda bağımsız küçük prensliklerle ücrâ saraylardaki özel operalara başarıyla uyarlanan hamilik sistemi, tamamen olmasa da gittikçe gözden kaybolarak yerini kamu fonlarıyla, ulusal ve yerel vergilerle desteklenen ve devlet kurumlarıyla idare edilen bir uygulamaya bırakıyordu.

Katı kıyafet yönetmelikleri gerçekten de otoriteyi zorla kabul ettirir ve bireyselliği bastırır ve bir ordu üniforması da tam olarak bunu hedeflemektedir. Ama zaman içerisinde ister okul çocuklarının, postacıların, kondüktörlerin isterse de kavşakta bekleyen trafik memurlarının giydikleri kıyafetler olsun, üniformalar belli bir eşitlikçiliğin göstergesidir. Yönetmeliğe göre giyinmiş bir çocuk maddi durumu kendinden daha iyi olan akranlarıyla kıyafet yarışına girmek zorunda kalmaz. Üniforma soysal ya da etnik sınır tanımaksızın gönüllü ve dolayısıyla sonuç itibarıyla doğal biçimde ötekilerle özdeşleşmeyi sağlar.

Polis, bir zamanlar modern devletin toplumsal ilişkileri düzenlemesini ve otoriteyle şiddeti tekelinde tutmasını temsil ediyordu. İlk sahneye çıkışının üzerinden daha iki yüzyıl geçmeden yerini, son otuz yıldır şehir ve banliyölerimizde bitiveren “korunaklı yerleşim” hizmeti verip emniyetlerini sağlamakla görevli özel güvenlik şirketlerine bıraktı. “Korunaklı yerleşim” tam olarak nedir ve neden önemlidir? Artık Londra'nın bazı kesimleriyle Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi Latin Amerika genelinde ve Singapur'dan Şangay'a kadar Asya'daki zengin ticaret merkezlerinde coşkuyla kullanılan bu terim, Amerika'da ilk ifade edildiği zaman banliyölerle şehirlerin müreffeh mahallelerinde bir araya gelmiş ve kendilerini toplumun geri kalanından işlevsel açıdan bağımsız olmaktan kıvanç duyan insanları kastediyordu.

Modern devletin yükselişinden önce böyle topluluklar yaygındı. Pratikte duvarlarla çevrili olmasalar bile sınırları iyi işaretlenmiş ve dışarıdan gelenlere karşı korunan belli bir özel alanı temsil ediyorlardı şüphesiz, Modern şehirlerle ulus devletler büyürken, çoğunlukla bir aristokratın ya da bir şirketin mülkü olan bu duvarlarla çevrili yerleşim yerleri de kentsel alana doğru yayıldı. Artık kamu otoritelerince sağlanan emniyetin verdiği güven duygusuyla yaşayanlar, parmaklıkları söktüler ve ayrıcalıklarını yalnızca servetleri ve mevkileriyle sınırlı tuttular. Daha 1960'lı yıllarda bu kişilerin aramıza yeniden dönmeleri muhtemelen çok tuhaf gelirdi bize.

Oysa bugün her yerdeler: “Statü” işaretleri, kişinin kendini toplumun diğer üyelerinden ayrı tutma arzusunun utanmazca kabul edilişi, devletin (veya şehrin) otoritesini tekdüze kamusal alana benimsetmede beceriksiz ya da isteksiz kaldığının resmen tanınması, her yerde rastladığımız olaylar.

Londra'nın doğusunda yaklaşık 690.000 metrekarelik bir alanı kaplayan "Stratford City" kendi sınırlarına giren kamusal caddelerdeki her türlü faaliyeti denetleme yetkisine sahiptir.

Bir an için bu durum üzerine düşünürsek, toplum içerisinde asalak gibi böylesi toplulukların yaşamasındaki çelişkiyi bütün çıplaklığıyla görebiliriz. Kiraladıkları özel güvenlik firmaları hukuken devlet adına faaliyet yürütme yetkisine sahip olmadığından ciddi bir suç işlendiğinde kendilerine yardım etmesi için polise haber vermek zorundalar. Üstünde hak iddia edip korudukları caddelerin kadastro, inşaatı, asfaltlanması ve aydınlatılması ilk olarak kamu bütçesinden karşılanmıştır: Demek ki günümüzün ayrıcalıklı yurttaşları haksız yere çünkü mükelleflerinin ödedikleri vergilerin kaymağını yemekteler. Korunaklı yerleşimde yaşayanların evle iş arasında serbestçe kullandıkları otoyolların giderleri tıpkı "korunaklı yurttaşların" ayrıcalıksız komşularıyla aynı hak ve beklentilerle yararlandıkları (okul, hastane, postane, itfaiye vs.) kamu hizmetleri gibi genel toplumun vergilerinden karşılandı, hala da karşılanıyor.

Günümüzde insanların kendileri gibi kişilerle birlikte böylesi özel alanlarda yaşama dürtüsü, yalnızca varlıklı mülk sahipleriyle sınırlı kalmaz. Afrikalı-Amerikalılar ya da yüksek okullardaki Yahudi öğrenciler de "ayrı" evler kurmak, yemeklerini birlikte yemek ve hatta kimlik araştırmaları derslerine katılarak öncelikle kendileri hakkında bir şeyler öğrenmek isterken aynı güdülerle hareket ederler. Fakat toplumda genelde olduğu gibi üniversitelerde de kendini korumaya yönelik böylesi adımlar bu kişileri yalnızca daha geniş entelektüel veya kamusal hizmetlerden yararlanma imkanlarından yoksun bırakmaz, aynı zamanda herkesin edineceği deneyimi de parçalarına ayırarak azaltır.

Özel mekanlarda kalan kimseler kamusal alanı besleyen damarların kesilip kurumasına bizzat katkıda bulunurlar. Diğer bir deyişle, ta en başından onları uzak durmaya iten şartların daha da kötüleşmesine çanak tutmuş olurlar. Elbette bu şekilde davranmanın bedelini öderler. Kamu yararının, kamusal hizmetlerin, kamusal alanın, kamu tesislerinin değeri, yurttaşların gözünde azalır ve kaybolur, böylece yerine para karşılığı satın alınabilen özel hizmetler geldiği takdirde, ortak çıkarlarla ortak ihtiyaçların özel tercihlerle bireysel kazanımlardan önce gelmesi gerektiği duygusunu kaybederiz. Kamuyu özelden daha değerli görmeyi bıraktığımızda ise, neden güce karşı hukuku (hepsinden önemlisi de *kamu yararını*) üstün tutmamız gerektiğini anlamakta zorluk çekeceğimiz günler gelecektir.

Son yıllarda hukukun daima güçten önce gelmesi gerektiği fikri tedavülden kalkıyor: Aksi olsaydı, bütün uluslararası hukuki görüşleri hiçe sayarak "önleyici" bir savaşa girmeye böylesine kolaylıkla razı olmazdık.

Gençlerin kendi çıkarlarını ve kendi gelişimlerini en yüksek seviyeye çıkarmaya özendirildiği bir çağda toplumsal diğerkamılığın, hatta iyi davranışların bile gerekçeleri gölgede kalır. Kendi de zaman zaman seküler kurumların yıpratıcı etkisinde kalan dini otoriteye geri dönme imkanı yoksa, genç kuşağa kendi kısa vadeli kazanımlarının ötesinde bir amaç edinme anlayışını kim verebilir?

Kamu yararına saygı göstermezsek; kamusal alanın, kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleşmesine izin verir ya da bunu teşvik edersek; genç kuşağın yalnızca kendi ihtiyaçlarıyla ilgilenme eğilimini hevesle desteklersek, o zaman halkı ilgilendiren kararlar alınırken yurttaşların katılımından giderek uzaklaşıldığını gördüğümüzde şaşırılmamalıyız. Son yıllarda yaşanan sözde "demokrasi açığı" hakkında pek çok tartışma yürütülmekte. Yerel ve ulusal seçimlere katılım oranının gitgide düşmesi, politikacılara ve siyasal kurumlara kuşkuyla bakılması, daha çok gençler arasında yapılan kamuoyu yoklamalarına uyumlu bir biçimde yansıyor. "Nasıl olsa 'onlar' bir yandan küplerini doldururken kendi istediklerini yapacaklarına göre, 'biz' neden onların faaliyetlerinin sonucunu etkilemeye çalışalım ki?" anlayışı yaygın.

Kısa vadede demokrasiler yurttaşlarının farklılıklarıyla başa çıkabilir. Öyle ki eskiden düzenli bir cumhuriyette seçmenlerin fazla heyecanlı olması belanın yaklaşmakta olduğunun göstergesiydi. Hükümet

işlerinin bu amaç için seçilmişlere bırakılmasının iyi olacağı düşünülüyordu. Ne var ki ibre şimdi tamamen tersine döndü.

Eski Yunan'da bilindiği üzere, insanın nasıl yönetileceğini belirleme sürecine katılması hem hükümetin yaptığı şeylere yönelik ortak sorumluluk duygusunu artırır, hem de iktidarın dürüst kalmasını ve aşırı otoriteden uzak durmasını sağlar. Siyasetten kaçış, savaş sonrası Batı Avrupa'daki siyasal istikrara damgasını vuran ideolojik kutuplaşmadan sağlıklı biçimde uzak kalmakla ilgisi olmayan, tehlikeli ve kaygan bir yoldur. Üstelik katlanarak büyür: Eğer ortaklaşa işlerimizin yönetiminden dışlandığımızı hissederseniz, onlar hakkında söz söylemeye zahmet etmeyiz. O zaman da bizi dinleyen kimseyi bulamayınca şaşırılmamalıyız.

Demokrasi açığı tehlikesi, her zaman için dolaylı temsil sistemlerinin içinde mevcut halde bulunmaktadır. ... Uzak bir mecliste bizim adımıza konuşacak kimseleri seçmek genel çıkarlarla karmaşık toplulukların temsil edilmesinde denge yaratmak açısından akla yatkın bir işleyiş biçimi olabilir. Ancak temsilcilerimizi yalnızca yetki verdiğimiz konularda konuşma yetkisiyle sınırlandırmadıkça (bu radikal öğrencilerle devrimci kahramanların desteklediği yaklaşımdır) onların kendi yargılarının peşinden gitmelerine izin vermek zorunda kalırız.

Siyasete ve siyasetçilere yönelik ortak kuşularımızın sorumluluğunu paylaşan kamuya mal olmuş bir nesil varsa, gerçek temsilcileri bunlardır. Yapabilecekleri çok az şey olduğuna inandıklarından pek az şey yaparlar. Tıpkı nüfus patlaması kuşağı hakkında sık sık dile getirildiği gibi onlar hakkında da söylenebilecek en iyi şey, belli bir konuyu savunmamaları; hafif politikacılar olduklarıdır.

Böyle şahıslara artık güvenmediğimiz için yalnızca parlamenterlerle kongre üyelerine olan inancımızı değil, Parlamento ve Kongre'ye duyduğumuz güveni de yitirmiş bulunuyoruz. Böyle anlarda siyasal içgüdülerimiz bize "alçakları defedelim" veya "bırakalım da ellerinden gelenin en kötüsünü yapsınlar" der. Bu tepkilerin ikisi de hayra alamet değildir: Onları nasıl defedeceğimizi bilmiyoruz fakat ellerinden geleni yapmalarına da göz yumamayız. "Sistemi alaşağı edelim!" diyen üçüncü tepkiyse yapısı gereği saçma olduğu için gözden düşmüştür: Hangi sistemin hangi parçalarını yıkacaksınız, bunun yerine hangi sistemi kuracaksınız? Hem ayrıca bu alaşağı etme işini kim yapacak?

Artık siyasal hareketlerimiz yok. Binlercemiz bir gösteri veya yürüyüş için bir araya gelebilsek de, böyle ortamlarda tek bir ortak çıkar doğrultusunda hareket etmeye mecburuz. Böylesi çıkarları ortak hedeflere dönüştürmek için gösterilecek herhangi bir çaba çoğu zaman kaygularımızın parçalanmış bireyselliğiyle kösteklenir. İklim değişikliğiyle mücadele, savaşa karşı çıkma, halk sağlığını ya da bankerlerin cezalandırılmasını desteklemek gibi övgüye layık hedefleri birleştiren şey, duyguların ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Yalnızca ekonomik değil, siyasal hayatlarımızın da tüketicileriyiz: Birbiriyle çekişen geniş bir amaç yelpazesinden seçim yaparken, bunları tutarlı bir bütünde birleştirme yollarını ya da gerekçelerini bulmakta zorlanırsınız. Elimizden daha iyisi gelmeli.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hepsine Elveda mı?

1989 yılında komünizm yıkıldığında Batılı yorumcuların zafer duygularıyla yaşananlardan zevk alması, belli ki karşı konulmaz bir dürtüyüdü. Tarihin sonunun geldiği ilan edildi. Bundan böyle dünya liberal kapitalizme kalmıştı, başka seçenek yoktu, hep birlikte barış, demokrasi ve serbest piyasaların damgasını vurduğu bir geleceğe doğru yürüyecektik. Üstünden yirmi yıl geçtikten sonra bu iddia bayatlamış görünüyor.

1989 ve Solun Sonu

“Komünizm ile ilgili en kötü şey, ondan sonra yaşananlardır.” ADAM MICHNIK

Marx’ın öngörülerinin bütün geçerliliğini kaybetmesinden uzun yıllar sonra Komünistler ve pek çok sosyal demokrat şeklen olsa da Usta’ya bağlı kalmakta ısrar etmeyi sürdürdüler. Bu sadakat, mevcut siyasal Sol’a hem bir kelime dağarcığı hem de doktrine ilişkin bir dizi temel ilke kazandırdı; ancak aynı durum Sol’u bir yandan da gerçek dünyada yaşanan çelişiklere somut siyasal tepkiler vermekten alıkoymdu.

1930’larda yaşanan ekonomik çöküş ve buhran sırasında Marksist olduğunu iddia eden pek çok kimse krize çözüm önerileri getirmekten, dahası bunları tartışmaktan bile kaçınıyordu. Eski kafalı bankacılar ve yeni klasikçi anlayışı benimseyen iktisatçılar gibi onlar da kapitalizmin bükülüp kırılmaz yasaları olduğuna, bunların işleyişine müdahale etmenin sonuç vermeyeceğine inanmışlardı. Bu kararlı yaklaşım hem o zaman hem gelecek yıllarda nice sosyalistin ahlaki sorgulama yapmaktan kaçınmasına yol açtı: İddialarına göre siyaset haklarla, hatta adaletle değil sınıfla, sömürüyle ve üretim biçimleriyle ilgiliydi.

Komünizmin çöküşünün önemi buradan kaynaklanmaktadır. Yıkılmasıyla birlikte yüzyıldan fazladır Solu bir arada tutmuş bütün öğretiyumağı çözüldü. Moskova usulü komünizm ne kadar yoldan çıkmış olursa olsun, komünizmin aniden ve tamamen ortadan kaybolması kendine “sosyal demokrat” adını veren tüm parti ve hareketler üzerinde yıkıcı bir etki yaptı.

Bu özellikle Sol siyasete özgü bir durumda. Dünya genelindeki her muhafazakar ve gerici rejim yarın içe doğru patlasa, hepsinin kamuoyunun gözündeki itibarı yolsuzluk ve beceriksizlik lekesiyle sarsılsa bile muhafazakar siyaset yine de sapasağlam ayakta kalırdı. “Muhafaza” uğruna mücadele etmek her zamanki geçerliliğini korurdu. Ama iş Sola gelince, tarihle desteklenmiş anlatı eksikliğinden kaynaklanan boşluk kendini hissettirir. Geriye yalnızca siyaset, çıkar politikaları, çekememezlik siyaseti ve yeniden seçilme siyaseti kalır. İdealizm olmayınca politika bir tür toplumsal muhasebeye, insanlarla eşyaların günlük idaresine indirgenir. Bu da muhafazakar birinin altından yeterince başarıyla kalkabileceği bir iştir. Oysa Sol açısından bu bir felakettir.

Komünizm Sonrasının İronileri

Ürkütücü bir güven içinde yönetenlere nasıl davranmaları gerektiğini söylemeye ve yetki sahibi kimselerin onlar için neyin iyi olduğunu bireylere gerekirse zorla hatırlatmaya soyunan doktrinler çağını sağ salım atlattık. Artık o günlere geri dönemeyiz.

Diğer taraftan, 1989’un öğretmiş gibi görüldüğü “derslere” rağmen devletin *o kadar da* kötü olmadığını biliyoruz. Çok fazla hükümetten daha kötüsü, çok az hükümettir: Başarısız devletlerde halk, otoriter yönetim altında olduğu kadar şiddete ve adaletsizliğe uğrar, bu da yetmezmiş gibi trenler zamanında kalkmaz. Dahası bu olay üzerine biraz kafa yordığımız takdirde 20. yüzyılda anlatılan “sosyalizme karşı özgürlük” ya da “komünizme karşı kapitalizm” konulu ahlak masallarının aldatıcı olduğunu görebiliriz. Kapitalizm siyasal bir sistem değildir; pratikte sağ diktatörlüklerle (Pinochet yönetimindeki Şili), sol diktatörlüklerle (bugünkü Çin), sosyal demokrat monarşilerle (İsveç) ve plütokratik cumhuriyetlerle (Birleşik Devletler) uyumlu bir tür iktisadi yaşam biçimidir. Kapitalist ekonomilerin özgürlük koşullarında daha iyi gelişip gelişmedikleriyle ilgili bir meseleyse, sandığımızdan daha ucu açık bir soru olabilir.

Komünizmin başarısızlığa uğramasıyla en basitinden devletin sağladığı her şeyin ya da iktisadi planlamanın da gözden düştüğü sonucuna varılamaz.

Sosyal devletin açmazlarıyla kusurları ekonomik tutarsızlıklardan çok büyük ölçüde siyasal korkaklıkların sonucudur.

Ne Öğrenmiştik?

“Düşünce tarzlarının temel yapısında büyük bir değişiklik gerçekleşene dek insanlığın kaderinde büyük ilerleme/erin yaşanması mümkün değildir” JOHN STUART MILL

Hiç olmazsa Keynes’in bu konudaki uyarılarına kulak vermeliyiz: *“İyileştirmeyi amaçladığımız durumun daha önceki durumdan daha iyi olması yeterli değildir; geçiş döneminin acılarını telafi etmek için tatmin edici derecede daha iyi olması gerekir.”*

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ne Yapmalı?

“Sistem”in kusurlu olduğunu iddia edenlerin ya da yanlış atılan her siyasal adımın arkasında gizemli manevralar görenlerin bize öğretecekleri fazla bir şey yoktur. Ancak bir fikre katılmamak, itiraz etmek ve abartıldığında ne kadar sınırlı bozucu olsa da muhalefet etmek açık bir toplumun can damarıdır. Bize genel kabul gören fikirlere karşı çıkmayı erdem sayan insanlar lazım. Daimi bir mutabakattan oluşan bir demokrasi, demokrasi olarak fazla uzun ömürlü olmaz.

Muhalefeti Savunmak

Uyum sağlamanın çekici bir yanı vardır: Herkesin herkesle uyum içinde görüldüğü, fikir ayrılıklarının uzlaşma eğilimleriyle yumuşatıldığı bir toplumsal hayat çok daha kolay olur. Bunların yer almadığı ya da önünün kesildiği toplum ve cemaatlerde insanların keyfi yerinde olmaz. Öte yandan uzlaşmanın da bir bedeli vardır. Hoşnutsuzluğa veya muhalefete yol açmasına asla izin verilmeyen, verilse de ancak kısıtlı ve alışlageldik sınırlar içerisinde veren kapalı bir görüş ya da fikir çevresi yeni zorluklara karşı enerjik veya yaratıcı bir biçimde yanıt verme yeteneğini yitirir.

Uyumsuzluğun pek çok kaynağı vardır. Özellikle de Katoliklik, Anglikanizm, İslam, Yahudilik gibi resmen tanınmış inançların yaşadığı dindar toplumlarda en etkili ve dayanıklı muhalif geleneklerin kökü teolojik farklılıklara uzanır: Britanya İşçi Partisi’nin 1906 yılında ağırlıklı olarak uyumsuz dini cemaatlere dayanan örgüt ve hareketlerin koalisyonundan doğması tesadüf değil. Sınıf ayrımları da muhalif fikirlerin yetişmesine elverişli alanlardır. Sınıf anlaşmazlıklarının olduğu toplumlarda (ya da bazen bir kast tarafından örgütlenen topluluklarda) en alttakiler içinde buldukları koşulları ve bunun uzantısı olarak onları sürekli kılan toplumsal düzenlemeleri protesto etmeye en çok hazır olan kesimdir.

Savaş zamanlarında her zaman daha zor bir iş olan silahlı kuvvetlerle siyasal iktidar sahiplerini eleştirme işini yapanlar, çizgi dışına itilerek neredeyse birer hain muamelesi görüyordu. Kıta Avrupa’sındaki entelektüeller bu aceleci hücumu karşı çıkmakta daha özgürdüler, ne var ki kendi liderleri kararsızlık gösterince toplumlar da bölündü. Farklı bir görüş sahibi olmak ve bunu tedirgin okurların ya da anlayışsız dinleyicilerin önünde ısrarla dile getirmek için gereken ahlaki cesaret her yerde yetersiz kalmaktadır.

Maliye Bakanı’na, Hazine Bakanına ya da onların konuyla ilgili uzmanlarına meydan okuyacak “mesleğe yabancı” kişilerin sayısı çok değildir. Buna kalkıştıklarında onlara tıpkı ortaçağdaki bir rahibin cemaatine nasihat vermesi gibi bu meselelere kafa yormaması salık verilir. Ayın sadece işin erbabının anlayabileceği muğlak bir dille okunmalıdır. Onlar dışındaki herkes için ise inanç yeterli olacaktır.

Bizi yönetenleri nasıl eleştireceğimizi yeniden öğrenmemiz gerekiyor. Fakat bunu inandırıcı bir biçimde yerine getirebilmek için onlar gibi bizleri de kuşatan uyum çemberinden kendimizi kurtarmalıyız.

Özgürleşmek iradeyle olur. Mevcut duruma yeteri kadar öfkelenmedikçe bölük pörçük tartışmalarımızı ve en az onlar kadar parçalanmış fiziksel altyapıyı da yeniden inşa etmeyi umut edemeyiz. Hiçbir demokratik devlet kasten söylenen yalanlara dayalı yasadışı bir savaş başlatıp bundan paçayı sıyramaz.

“Müdahil olmanın” bir yolunu arayan bir gencin aklına öncelikle Uluslararası Af Örgütü, Greenpeace, İnsan Hakları İzleme Örgütü ya da Sınır Tanımayan Doktorlar gibi kurumlara üye olmak gelir.

Buradaki ahlaki dürtülerden şüphe edilemez. Diğer yandan cumhuriyetlerle demokrasiler *ancak* yurttaşlarının kamu işlerine dahil olmaları sayesinde var olurlar. Eğer etkili ya da kaygılı yurttaşlar siyasetten vazgeçerse, yaşadıkları toplumu da vasat ve rüşvet yiyen devlet memurlarına terk etmiş olurlar.

Kamuoyu Tartışmalarını Yeniden Biçimlendirmek

Günümüzdeki koşulları eleştirenlerin çoğu eleştirmeye kurumlarla başlar. Parlamentolara, senatolara, devlet başkanlarına, seçimlere ve lobilere bakar, bunların nasıl itibar kaybettiklerini veya kendilerine gösterilen güvenle verilen yetkileri nasıl suiistimal ettiklerine işaret ederler. Herhangi bir reform buradan başlamalı sonucunu çıkarırlar. Yeni yasalara, farklı seçim modellerine, lobi faaliyetleriyle siyasal finansman üzerinde kısıtlamalara gerek vardır; yürütme organına daha fazla (ya da az) yetki vermemiz, ayrıca seçilmişlerle atanmış yetkilileri seçmenlerine ve maaşlarını aldıkları kimselere, yani bize karşı duyarlı ve sorumlu kılmanın yollarını bulmamız gerekmektedir.

Hepsi doğru. Ancak böyle değişiklikler zaten on yıllardır askıda duruyor. Hayata geçirilmemelerinin ya da işe yaramamalarının nedeninin onları tasavvur eden, tasarlayan ve uygulamaya koyanların bizzat bu açmazın sorumluları olması artık aşikar.

“Servetin” kendisi bile yeniden tanımlanmaya muhtaçtır. Vergilendirmede veya gelirin yeniden dağılımında inanılmaz ölçüde kademeli oranların serveti telef ettiği yaygın bir iddiadır. Böyle politikaların kaynak kullanımlarında bazı kişiler faydalansın diye başka bazı kişilere kısıtlama getirdiğine kuşku yoktur; ne var ki pastayı kesme yöntemimiz bundan pek etkilenmemektedir. Eğer yeniden dağılımı yapılan maddi varlığın bir ülkedeki serveti iyileştirecek, kıskançlıktan kaynaklanan toplumsal gerginlikleri azaltacak ya da şimdiye dek birkaç kişiye ayrılmış hizmetlerden herkesin yararlanmasını artıracak ve eşitliği sağlayacak uzun süreli bir etkisi olsaydı, o ülke maddi açıdan şimdi daha iyi bir yerde olmaz mıydı?

Monarşiyle doğrudan karşı karşıya gelemeyen bu kişiler, içinde buldukları şartlara itiraz etmek için çeşitli yollar bulup bunları dile getirmek ve “halkın” inanabileceği alternatif otorite kaynakları önermek suretiyle onu meşruiyetten yoksun bırakmak üzere kolları sıvadılar. Aslında modern siyaseti icat etmişlerdi; böylelikle önceden yürürlükte olan her şeyi tam anlamıyla gözden düşürdüler. Devrimin kendisi patlak verene kadar bu yeni siyaset dili adamakıllı yerleşti; hatta o olmasaydı, devrimciler yaptıklarını nasıl anlatacaklarını bilemezlerdi. Başlangıçta söz vardı.

Samimi bir tartışmayı bastırmanın sapkın etkileri dört bir yanımızı sarmış durumda. Bugün ABD’de şehir meclisi toplantıları ile “çay partileri” 18. yüzyıldaki orijinallerinin gülünç bir taklidi ve kopyası. Tartışmaya yol açmaktan çok kapatıyorlar. Demagoglar kalabalığa ne düşünceleri gerektiğini söylüyor; kendi sözlerinin yankısını duyunca övünerek yalnızca halkın duygularına tercüman olduklarını ilan ediyorlar.

Kamusal katılımı kolaylaştırmak ve yurttaşların yabancılık çekmesini azaltmak yerine bu “konuşmalar” siyasetçilere ve siyasete yönelik yaygın hoşnutsuzluğu artırır. Modern bir demokraside çoğu zaman halkın çoğunu kandırmak mümkündür: Ama bunun bir bedeli vardır.

Yeniden bambaşka bir konuşmayı başlatmamız gerekiyor. Bir kez daha kendi içgüdülerimize güvenmeliyiz: Eğer bir politika, bir eylem ya da bir karar bize bir şekilde yanlış geliyorsa, bunu dile getirecek sözleri bulmak zorundayız.

Toplumsal Mesele Yeniden Gündemde

Gelgelelim, 1970’lerden bu yana yoksulluk ister çocuk ölümleriyle, ortalama yaşam süresiyle, sağlık hizmetlerinden faydalanma ve düzenli istihdam edilmeye isterse kestirmeden temel ihtiyaçları satın alma gücüyle ölçülsün, ABD, Birleşik Krallık ve ekonomik modelini örnek alan her ülkede durmadan artmaktadır. Eşitsizlik ve yoksullukla gelen suç, alkolizm, şiddet ve akıl hastalığı gibi hastalıklar da eşit oranda çoğaldı. Toplumsal uyumsuzluğun belirtilerini Edward dönemindeki atalarımız hemen teşhis edebilirdi. Toplumsal mesele bugün yeniden gündemimize girdi.

Böylesi konuları ele alırken tümüyle olumsuz önlemlerden kaçınmaya özen göstermeliyiz. Büyük İngiliz reformcu William Beveridge’in bir zamanlar ifade ettiği gibi, “toplumsal problemleri” tanımlayıp onlardan bahsetmenin riski, sorunları “alkol” gibi şeylere veya “hayırseverlik” ihtiyacına indirgemektir. Bugün bizim için olduğu gibi Beveridge’e göre de asıl sorun, “*daha geniş kapsamlı bir meseledir, kısaca insanların bir bütün olarak yaşamaları mümkün olan ve buna değecek koşulları bulmaktır.*” Bu sözler insanların insan gibi yaşaması için devletin ne yapmak zorunda olduğuna karar vermemiz gerektiğine işaret ediyordu. İnsanların yalnızca hayatta kalacakları bir refah tabanı yaratmak yeterli olmaz.

Karşımızdaki ikinci açmaz teknolojik değişikliklerin toplumsal sonuçlarıyla ilgilidir. Bunlar sanayi devriminin başlangıcından beri yaklaşık iki yüz yıldır bizimledir. Her teknik atılım insanları işlerinden eder, becerilerini atıl kılar. Kapitalizmin sürekli genişlemesi bir yandan da her zaman aynı ücret oranlarında olmasa ve pozisyonlar genellikle düşük olsa da yeni istihdam biçimleri sağlamaktadır.

Günümüzde bu durum değişmiş bulunuyor. Vasıfsız ve yarı-vasıflı iş alanları hızla gözden kayboluyor ve bunun tek nedeni makine ya da robotlar kullanılarak yapılan üretim değil, aynı zamanda emek piyasasındaki küreselleşmenin, en baskıcı ve düşük ücretli ekonomileri (Çin bu ülkeler arasında başta geleni) Batı’nın ileri ve daha eşitlikçi toplumlarına tercih etmesi. Gelişmiş dünyanın bununla rekabet etmesinin tek yolu, bilgiye değer verilen sermayenin yoğunlaştığı ileri sanayilerin görece üstünlüğünden yararlanmaktır.

Bir zamanlar kötü yönetilen ekonomilerin hastalığı diye görülen kitlesel işsizlik, ileri toplumlara özgü bir özellik gibi görünmeye başlıyor. En iyi ihtimalle “eksik istihdam” olmasını umut edebiliriz, kadın ve erkekler böylece yarım gün çalışırlar, beceri düzeylerinin çok altında kalan işleri kabul ederler, o da olmazsa geleneksel olarak göçmenlerle gençlere tahsis edilen türden vasıfsız işlere girerler.

Yaklaşan belirsizlik çağının sayısı giderek artan sayıda insanın işini kaybetme ve uzun süre boyunca atıl kalma korkusu yaşamak için haklı gerekçeleri olacağı olası sonuçları devlete bağımlılığı geri getirecek. Meslek eğitimini tazeleme programlarıyla yarım-gün iş projelerini ve diğer hafifletici uygulamaları üstlenen sektör her ne kadar özel sektör olsa da, bu çalışmalar hali hazırda birçok batılı ülkede yapıldığı gibi kamu sektörü tarafından desteklenecektir. Özel sektörde hiçbir işveren işgücünü bir hayırseverlik faaliyeti olarak üstlenmez.

Böyle olsa bile yaşadıkları toplumun ekonomik yaşamında kendini fazlalık olarak görmek için geçerli nedene sahip olan artan sayıda insan, ciddi bir toplumsal tehdit oluşturuyorsa bu onların suçu değildir. Yukarıda da gördüğümüz gibi toplumsal yardıma katkıda bulunmaya yönelik şimdiki yaklaşımımız, düzenli iş bulma güvencesi bulamayanların bir bakıma kendi talihsizliklerinden sorumlu oldukları görüşünü özendiriyor. Aramızda böyle kimselerin sayısı çoğaldıkça, sivil ve siyasi istikrarsızlık riski de büyür.

Yeni Bir Ahlak Anlatısı mı?

Sol, 2008 yılında yaşanan mali krize ve daha genel olarak son otuz yıldır rollerin devletten piyasaya doğru kaymasına etkili bir tepki vermeyi başaramadı. Anlatılacak bir hikayeleri olmayan sosyal demokratlarla liberal ve demokratik dostları, son bir kuşaktır savunma halindedir, uyguladıkları politikalar için özür dilerken iş muhaliflerini eleştirmeye gelince inandırıcı olmaktan uzak kalıyorlar. Açıkladıkları programlar rağbet gördüğü zaman bile bütçe gevşekliği ya da hükümet müdahalesi suçlamalarına karşı kendilerini savunmakta zorluk çekerler.

Öyleyse ne yapılmalı? Sol kendi hedeflerini anlatmak ve amaçlarının haklılığını ortaya koymak için ne tür bir siyasal ya da ahlaki çerçeveye çizebilir? Eski tarz bir ana anlatıya, her şeyi kapsayan bir kurama artık yer yok. Dine de geri dönemeyiz: Tanrı'nın amaçlarıyla insanlardan beklentileri konusunda ne düşünürsek düşünelim, inanç krallığını yeniden keşfedemeyeceğimiz bir gerçek. Özellikle de gelişmiş dünyada dinin özel veya kamusal eylemler gerçekleştirmek için gerekli veya yeterli bir dürtü olduğuna inananların sayısı gittikçe azalıyor.

Tam tersine, Batı'da pek çok kimsenin bir kamu politikasının doğruluğunun teolojik gerekçelere dayandırıldığı öğrendiği zaman şaşırması insan ilişkilerinde ahlaki amaçların önemini görmezlikten gelmemize yol açmamalı. Savaş, kürtaj, ötenazi, işkence hakkında devam eden tartışmalar, sağlık veya eğitim için yapılan kamu harcamalarına dair anlaşmazlıklar ve başka konular elde olmaksızın çağdaş yorumcuların pek iyi bilmemelerine karşın geleneksel dini veya felsefi metinlere yaklaşan terimlerle dile getirilmektedir.

Biraz daha farklı sözlerle ifade etmek gerekirse, yaşamaktan daha yüce bir amaç olmadığını teslim etsek bile eylemlerimize bir biçimde onların ötesine geçen anlamlar yüklememiz gerekir. Bir şeyin somut bir biçimde çıkarımıza olduğu ya da olmadığını belirtmekle yetinmek, çoğu zaman pek çoğumuzu tatmin etmez. Bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna *başkalarını* ikna etmek için dili bir araç olarak değil, hedef olarak kullanmamız gerekir. Amaçlarımızın başarıya ulaşacağına inanmamız gerekmez. Ama onlara inanabilmeye ihtiyacımız vardır.

Siyasi kuşkuculuk pek çok açmazımızın kaynağıdır. Serbest pazarlar söylendiği gibi işleseydi bile iyi bir hayat sürmek için yeterli zemin hazırlayacaklarını savunmak kolay değildir.

Hepimiz antik Yunan uygarlığının çocuklarıyız. İlerlememiz gereken ahlaki bir yön duygusuna ihtiyaç duyduğumuzu sezgilerimizle kavrarız: incelenmemiş hayatın pek bir değeri olmadığını anlamak için Sokrates'e aşina olmak gerekmez. Bizler doğuştan Aristotelesçi olarak adil bir toplumun, adaletin bir alışkanlık olarak yerine getirildiği, insanların iyi davrandıkları dürüst bir toplum olduğunu varsayarız. Ancak dairesel bir hikayenin böylesine içkin bir biçimde inandırıcı olması için 'adil' ve 'iyi' sözcüklerinin ne anlama geldiği konusunda fikir birliğine varmamız gerekiyor.

Aristoteles ve haleflerine göre adaletin ya da iyiliğin esası, kuralların tanımından çok işleviyle ilgiliydi. ... "Makul" bir zenginlik düzeyinin, "kabul edilebilir" bir tavizin, adil ya da iyi bir çözümün ne kadar cazip

olduğu zaten belliydi. Aşırılıklardan kaçınmak başlı başına ahlaki bir erdem olduğu kadar siyasi istikrarın da koşuluydu.

Aydınlanma'nın önemli bir başarısı, klasik ahlak kategorileriyle insanın ilerlemesini seküler bir vizyonla ele almayı birleştirmesiydi. İyi düzenlenmiş bir toplumda insanlar yalnızca iyi yaşamakla kalmayacak, aynı zamanda geçmişte olduğundan daha üstün olmaya da çaba göstereceklerdi.

Aydınlanma'nın vizyonu, ilk harekete geçiricisi ve manevi yargııcı ister Tanrı olsun, ister olmasın, artık insanları ikna etmemektedir: Bir politikayı veya bir politikalar dizisini diğerlerine tercih etmek için sebeplerimiz olmalı. Ahlaki bir anlatının, eylemlerimize bir biçimde onların ötesine geçen amaçlar yükleyen kendi içinde tutarlı bir anlatının eksikliğini çekiyoruz.

Ortak hedefler birbirleriyle çelişen amaçlar içerebilir. Aslında gerçekten açık bir toplum onları kucaklamayı isteyecektir: Bunların en barizi özgürlük ve eşitlik, üstelik artık hepimiz servet yaratmayla çevre koruması arasındaki gerilimin farkındayız.

Bolluk (Daniel Bell'in bir zamanlar dediği gibi) Amerikalıların sosyalizmin yerine koydukları şeydir. Ama elimizden gelenin en iyisi bu mudur?

Ne İstiyoruz?

Peşine düştüğümüz onca çelişkili ve birbirleriyle ancak kısmen uyumlu hedef arasında, eşitsizliğin azaltılması en ön sırada gelmelidir. Yaygın eşitsizlik koşullarında, arzulanan diğer bütün amaçlara ulaşmak daha zorlaşır. İster Delhi'de olsun ister Detroit'te, yoksullar ve daima yoksunluk içinde yaşayanlar adalet bekleyemez hale gelirler. Tıbbi tedavilerini güvence altına alamadıkları gibi hayatları kısalmış, imkanları daralmış. İyi bir eğitim göremezler ve o olmayınca bırakın yaşadıkları toplumun kültür ve uygarlığına katılmayı, asgari düzeyde güvenceli iş bulma umutları bile kalmaz.

Bu anlamda, kişisel haklardan tutun da suya kadar her türlü kaynağa ulaşmadaki eşitsizlik, dünyaya yönelik gerçekten ilerici bir eleştirinin başlangıç noktasıdır. Fakat eşitsizlik yalnızca teknik bir problem olmakla kalmaz; toplumsal birliğin, başlıca amacı öteki (bizler kadar şanslı olmayan) insanlardan uzak durmak ve avantajlarımızı kendimize ve ailelerimize saklamak olan duvarlar ardındaki toplulukların yaşam anlayışının kayb olduğunu gösterir ve bunu şiddetlendirir: *Çağın* hastalığı ve herhangi bir demokrasinin sağlıklı işleyişinin karşısındaki en büyük tehdit büyür.

Eğer tuhaf biçimde eşitsiz bir toplum olmaya devam edersek bütün kardeşlik duygumuzu yitireceğiz: Siyasal bir hedef olarak anlamsızlığına karşın kardeşlik, siyasetin kendisi için gerekli bir koşul olmuştur. Ortak amaç duygusunun ve karşılıklı bağımlılığın telkin edilmesi uzun zamandır her toplumun temel taşı olarak görülmektedir. Ortak bir amaç uğruna birlikte hareket etmek amatör sporlardan profesyonel ordulara kadar muazzam bir tatmin duygusunun kaynağıdır. Bu bakımdan eşitsizliğin yalnızca ahlaki açıdan rahatsız edici olmadığını biliriz, o aynı zamanda *verimsiz kalır*.

Daha az katmanlı bir nüfus ayrıca daha iyi eğitilmiş bir nüfustur. Toplumun en alt tabakasındakiler için fırsatların artması, hali vakti yerinde olanların başarı şansını azaltmaz. Daha iyi eğitim görmüş topluluklar yalnızca daha iyi bir hayat sürmez, aynı zamanda altüst edici teknik değişikliklere daha hızlı ve daha az bedel ödeyerek uyum sağlar.

ALTINCI BÖLÜM

Gelecek Olayların Şekli

“Savaş sonrası dönemdeki demokrasinin başarısı, devlet tarafından düzenlenen üretim ve yeniden dağılım arasındaki dengeye bağlıdır. Küreselleşmeyle birlikte bu denge bozulur. Sermaye hareketlenmiştir. Üretim ulusal sınırların ötesine, böylece devletin yeniden dağılım görevinin dışına çıkmıştır... Büyüme yeniden dağılıma karşı çıkar; verimli döngü, bir kısır döngüye dönüşür.”
DOMINIQUE STRAUSS-KAHN

Küreselleşme

Ekonomilerin bile tarihleri vardır. Uluslararasılaşma, yani bu sözcüğün icadından önceki kullanımıyla küreselleşmenin son büyük evresi Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki imparatorluk yıllarında yaşanmıştı. Bugünkü gibi o zaman da yaygın olarak “bizim” (Büyük Britanya, Batı Avrupa ve Birleşik Devletlerin) eşi benzeri görülmedik bir büyüme ve istikrar çağının eşiğine geldiğimiz tahmin edilmişti. Uluslararası bir savaş, kelimenin gerçek anlamıyla imkansız görünüyordu. Barışın korunması yalnızca büyük devletlerin çıkarına değildi; onlarca senelik sanayileşme ve silah teknolojisindeki muazzam ilerlemelerin ardından savaş tarif edilemeyecek kadar yıkıcı ve tahammül edilemeyecek kadar masraflı olurdu. Herhalde aklı başında hiçbir devlet veya siyasetçi bunu arzulamazdı.

“Küreselleşme” teknolojiye duyulan yüksek modernist inancın ve savaş sonrası on yılların coşkulu havasına damgasını vuran rasyonel yönetimin güncellenmiş halidir. Onlar gibi, siyasetin tercihlerin birbirleriyle savaştığı bir arena olduğu fikrini içkin bir biçimde dışlar: 18. yüzyılda fizyokratların ileri sürdüğü gibi, iktisadi ilişkiler sistemini doğanın kendisi yerleştirmiştir. Bir kere tespit edilip doğru biçimde anlaşıldılar mı, bize kalan şey bu iktisadi yasalara uygun biçimde yaşamaktır.

Ancak küreselleşen ekonominin gittikçe artan bir biçimde serveti eşitleme eğilimi taşıdığı doğru değil, sistemin daha liberal hayranları küreselleşmeyi bu şekilde savunur. Ülkeler *arasındaki* eşitsizlikler gerçekten de daha az belirgin bir hal alırken, ülkelerin *içindeki* servet farklılıkları ve yoksulluk aslında artmaktadır. Dahası, sürekli iktisadi büyüme kendi içinde ne eşitliğin ne de zenginliğin güvencesidir; hatta ekonomik kalkınma için güvenilir bir kaynak bile değildir.

İleri teknoloji endüstrisi ve hizmetlerinin küreselleşen ekonomisine büyük bir gürültü eşliğinde hevesle katılmasına rağmen Hindistan’ın sayısı 400 milyon olan çalışan nüfusundan sadece 1,3 milyon insan ‘yeni ekonomi’ içinde istihdam edilmekteydi. En basit deyişle, küreselleşmenin faydaları kendini çok uzun bir süre içinde, azar azar göstermektedir.

Dahası, ekonomik küreselleşmenin sorunsuz bir biçimde siyasal özgürlüklere dönüşeceğini düşünmek için elimizde sağlam bir dayanak yoktur. Çin ile diğer Asya ekonomilerinin dışa açılması yalnızca sanayi üretimini yüksek ücretli bölgelerden düşük ücretlilere kaydırmıştır. Üstelik Çin (gelişmekte olan diğer pek çok ülke gibi) sadece düşük ücretli bir ülke değildir, aynı zamanda ve öncelikle bir “düşük haklar” ülkesidir. Zaten ücretlerin düşük kalmasını sağlayan da hakların olmayışıdır ve bu bir süre daha böyle devam edecek, bu arada Çin ile rekabet eden ülkelerdeki işçi haklarının da azalmasına yol açacaktır. Çin’deki kapitalizm kitlelerin koşullarını özgürleştirmek şöyle dursun, onların bastırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin hükümetlerin altını oyacağı, devasa uluslararası şirketlerin uluslararası alandaki iktisadi siyaset belirleme mekanizmalarına hakim oldukları korporatist piyasa devletlerinin işini kolaylaştıracağı yönündeki yanılsamaya gelince: 2008 krizi, bunun bir serap olduğunu gözler önüne sermiş bulunuyor. Bankalar iflas ettiği, işsizlik korkunç boyutlarda arttığı, geniş kapsamlı düzeltici faaliyetlere başvurulduğu zaman ortada “korporatist bir piyasa devleti” yoktur. Sadece 18. yüzyıldan beri bildiğimiz devlet vardır. Elimizdeki yegane devlet budur.

Kuşkusuz küreselleşmenin vaatleri ve daha genel olarak son elli yıldır yasa ve yönetmeliklerin uluslararası hale gelmesi alışagelmış devleti *aşma* projesinin bir parçası değil midir? Coğrafi olarak tanımlanmış siyasi birimlerin yaratılışındaki çekişmelerin tarihe havale edildiği, ortaklaşa çalışılan bir devlet-ötesi çağa doğru ilerliyor olmamız gerekiyordu.

Devleti Düşünmek

Madem devletin dönüşüne, sadece bir hükümetin sağlayabileceği güvenliğe ve giderebileceği kaynaklara duyduğumuz ihtiyacın artısına tanık olacağız, öyleyse devletlerin neler yapabileceklerine daha çok dikkat etmemiz gerekir. Geçen elli yılda karma ekonomilerin başarısı genç bir kuşağı istikrara kesin gözüyle bakmaya ve vergilendiren, düzenleyen ve genel olarak müdahale eden devlet “engelinin” kalkmasını talep etmeye yöneltti. Kamu sektörünün daraltılması, gelişmiş dünyanın çoğu yerinde geçerli siyasi dil halini aldı.

Oysa küreselleşmiş rekabetin getirdiği açmazlara ancak bir devlet gereken biçimde cevap verebilir. Bunlar özel bir şirket ya da endüstrinin bırakın ele alıp çözüme kavuşturmayı, kavraması bile imkansız meselelerdir. Özel sektörden beklenebileceklerin en iyisi, kısa vadede belirli işlerin savunulmasında veya ayrıcalıklı sektörlerin korunmasında lobi faaliyetleri yürütmek, kamu mülkiyetiyle ilişkilendirilen hastalıklarla yetersizliklere reçete bulmak olabilir.

Son otuz yıldır kamu mülkiyetinin ve müdahalenin ölçüsünü azaltmış olmakla birlikte, kendimizi en son Buhran döneminde görülen *defacto* devlete sarılırken buluyoruz. Denetimsiz mali piyasalara ve pek çoklarının kaybına kıyasla birkaç kişinin orantısız kazancına karşı gösterilen tepkiler, devleti her yere el atmak zorunda bırakmıştır. Ancak biz 1989 yılından beri aşırı kudretli devletin nihai yenilgisi için kendimizi kutlamakta, dolayısıyla müdahaleye neden ve nereye kadar ihtiyaç duyduğumuzu kendimize açıklamak için yanlış yerde durmaktayız.

Devleti tekrar *düşünmeyi* öğrenmemiz gerekiyor. ... ABD’yi diğer gelişmiş ülkelerden ayıransa, yaygın olarak bunun tam tersine inanılmasıdır.

Oysa devlet daima ekonomik aksaklıkların kaynağı olarak kötülenmektedir.

Bu güçlü olumsuz mit karşısında, devlete uygun rolü nasıl tarif edebiliriz? İlk olarak, gerçek zararı vermiş ve hala verebilecek olanın aşırı muktedir egemen güçler olduğunu, Soldan da daha önce teslim etmemiz lazım. İki haklı endişe söz konusu.

Bunlardan birincisi baskıdır. Siyasal özgürlük öncelikle devlet tarafından başıboş bırakılmaktan oluşmaz. Hiçbir modern devlet idaresi yurttaşlarını ihmal edemez ya da etmemelidir. Özgürlük aslında devletin amaçlarıyla aynı fikirde olmama hakkını elimizde tutmamıza ve itirazlarımızla hedeflerimizi cezalandırılma korkusu olmaksızın dile getirmemize bağlıdır. ... Verimlilik korkunç eşitsizliği meşru göstermenin kanıtı olmamalı, sosyal adalet adına aykırılıkları bastırmak için kullanılmamalıdır. Eğer verimliliğin bedeli buysa, hangi siyasal renkte olursa olsun, özgür yaşamak verimli bir devlette yaşamaktan daha iyidir.

Aktivist devletlere yönelik ikinci itiraz, olayları yanlış değerlendirebilmeleridir. Devlet hata yaparsa, bu muhtemelen büyük çapta olur: 1960’lardan bu yana İngiliz ortaokullarındaki öğretimin tarihçesi buna örnektir. Amerikalı sosyolog James Scott, “yerel bilgi” dediği şeyin yararları hakkında bilgece yazmıştı. Bir toplum ne kadar rengarenk ve karışıkça, tepedekilerin aşağıdakilerin gerçeklerinden habersiz olma ihtimali de o kadar artar. Kural olarak “karmaşık işleyen bir düzen hakkında bilebileceklerimizin” sınırları vardır. Devletin kamuya müdahalesinin yararlarını mutlaka bu basit hakikatle kıyaslamak gerekir.

20. yüzyıl ortalarında devletin herhangi bir meselede muhtemel *en iyi* çözüm olduğuna dair hiçbir zaman evrensel değil ama kesinlikle yaygın olan varsayımdan kendimizi kurtardık. Şimdi sıra bunun tersi olan anlayıştan, devletin tanımı gereği ve daima mevcut *en kötü* seçenek olduğu görüşünden kurtulmaya geldi.

Liberaller kendilerini yoksulluğun, aşırı eşitsizliğin ve elverişsiz koşulların hafifletilmesiyle sınırlayabilir. Muhafazakarlar kendi gündemlerini iyi denetlenen rekabetçi piyasayı destekleyecek mevzuatla sınırlı tutar. Oysa devletin bir gündeme ve bunu uygulayacak bir yola ihtiyaç duyduğu tartışma götürmez.

Karl Popper'ın bu konuda söyleyecekleri vardı: “*Serbest pazar mantığa aykırıdır. Eğer devlet müdahale etmezse, o zaman tekeller, vakıflar, sendikalar vb diğer yarı-siyasal örgütler devreye girer ve piyasanın serbestliği de hayal olur.*” Bu çelişkinin hayati bir önemi vardır. Piyasa her zaman, davranışlarıyla nihayetinde kendi işletmelerini korumak üzere hükümetin müdahalesini kısıtlayan aşırı kudretli katılımcılar tarafından çarpıtılma tehdidi altındadır.

Piyasa zamanla kendi kendisinin en büyük düşmanı haline geldi. Öyle ki Amerikan kapitalizmini yeniden ayaklarının üzerinde durdurmak için Yeni Düzençilerin üstün ve sonunda başarılı çabalarına en şiddetle karşı çıkanlar, nihayetinde bundan yararlanacak olanlardı. Diğer yandan piyasadaki aksaklıklar felakete yol açabilse de piyasanın *başarısı* da siyasal açıdan en az onun kadar sakıncalıdır. Devlete düşen şey yalnızca yetersiz biçimde denetlenen ekonomi patladığında ortaya dağılan parçaları toplamak değildir. Aynı zamanda ölçüsüz kazanç hedefleyenlerin niyetlerini frenlemelidir. Sonuçta batılı sanayi ülkelerinin çoğu toplumsal reformların damgasını vurduğu Edward döneminde olağanüstü derecede iyi bir durumdaydılar: Toplu olarak hızla büyüyorlardı, servetleri artıyordu. Ne var ki nimetleri eşit dağıtılmıyordu; reform ve denetim altına alma çağrılarına yol açan her şeyden önce buydu.

Smith bir toplumun “elde edilecek karın herhangi bir kişi veya az sayıda insana geri ödenemeyeceği” kamusal kuruluşlara ihtiyaç duyduğunu yazmıştı.

Demiryolları: Bir Vaka İncelemesi

Kamu hizmetine karşı özel teşebbüsü meşru göstermek üzere geleneksel olarak başvuru verilen verimlilik argümanları, toplu ulaşımda işe yaramaz. Kamusal ulaşım meselesindeki çelişki, işini iyi yaptığı takdirde daha az “randımanlı” olmasından kaynaklanmaktadır. Öyleyse eğer bir özel şirket ücretini ödeyebilenlere hızlı otobüs hizmeti verirken yalnızca ara sıra şehre gitmek üzere otobüse binecek emeklilerin bulunduğu ücre köylerden uzak durursa sahibine daha çok para kazandıracaktır. Bu anlamda verimlidir. Fakat birisinin, devlet veya yerel belediyenin o emeklilere de karsız, “randımansız” hizmeti sağlaması gerekir.

Elbette böylesi bir hizmet yokken kısa süreli ekonomik faydalar elde edilebilir. Ne var ki bunlar genel toplumun uğrayacağı uzun vadeli, ölçülmesi zor da olsa tartışmasız bir gerçek olan zararla dengelenecektir.

Otobüsler gibi trenler de her şeyden önce *toplumsal* bir hizmet sunarlar.

Bu ancak ortaklaşa bir biçimde, devlet, hükümet ve yerel yetkililer tarafından yapılırsa mümkün olur. Gereken ödenek bazı iktisatçıların gözünde her zaman savurganlık olacaktır: iktisatçı, demiryolu hatlarını yerden söküp herkesin arabasıyla seyahat etmesine imkan vermenin daha ucuz olacağını söyler.

Gelecekte böyle hatalardan kaçınmanın tek yolu, maliyetin her türlüünü, ekonomik maliyetin yanında toplumsal, çevresel, insani, estetik ve kültürel olanları da değerlendirirken benimsediğimiz kriterleri yeni baştan düşünmektir. Genel olarak toplu ulaşım, özel olarak demiryolları örneğinden çıkaracağımız önemli bir ders var. Toplu ulaşım herhangi bir hizmet, trenler de sadece insanları A noktasından B noktasına

taşımanın herhangi bir yolu değildir. 19. yüzyıl başlarında ilk ortaya çıkışlarıyla modern toplumun ve hizmet devletinin doğuşu aynı zamana denk gelmişti, ikisinin kaderi beraber örüldü.

Modernitenin belirleyici özelliğinin indirgenemez bir özne, kendi ayakları üstünde duran, bağı olmayan bir kişi, minnettar olmayan bir yurttaş olduğunu kabul etmekte fazla aceleci davranırız. Bu bağlantısız birey modernite öncesinin bağımlı ve itaatkar öznesiyle kıyaslandığında daha başarılı görünür. Bu önemli bir noktadır: “Bireycilik” bizim zamanımıza ait bir sözcük olabilir ama kablosuz çağda insanların yalıtılmış hallerine de seslenir. Ancak modern hayatın hakikaten belirleyici yönü, bu bağlantısız birey değil, toplumdur. Daha doğrusu sivil toplum, ya da 19. yüzyılda dedikleri gibi burjuva toplumu.

Demiryolları, sivil toplumun ortaya çıkışının gerekli ve doğal refakatçisi olma özelliğini sürdürür. Bireysel faydayı sağlayan kolektif bir projedir. Herkesin ortak rızası ve son zamanlarda ortak harcaması olmazsa var olamazlar.

Eğer ortak kaynaklarımızı trenlere harcamanın önemini anlayamıyorsak bunun yegane nedeni hepimizin kendini duvarlar ardındaki yerleşim yerlerine kapatıp o duvarların arasında özel arabalardan başka hareket eden bir şeye ihtiyaç duymaması olmayacaktır. Bir başka neden de kamusal alanı ortak çıkarlarımız için paylaşmayı bilmeyen, etrafı çevrili bireyler haline gelmemizdir. Böylesi bir kaybın içerdiği anlamlar, bir ulaşım sisteminin inişe geçmesinin ya da sonunun gelmesinin çok ötesindedir.

Korku Siyaseti

“Özgürlük ve güvenlik arasındaki sözde ihtilafın bir kabus olduğu anlaşılıyor. Çünkü devlet tarafından güvence altına alınmayan bir özgürlük olamaz; bilakis, sadece özgür yurttaşlar tarafından kontrol edilen bir devlet onlara makul ölçüde güvenlik sağlayabilir.” KARL POPPER

Devleti yeniden canlandırma iddiası, ortak bir proje olarak yalnızca modern topluma yaptığı katkılara dayanmaz; bundan daha acil bir sebep vardır. Korku çağına girmiş bulunuyoruz. Güvensizlik bir kez daha Batılı demokrasilerin siyasal hayatında etkin bir unsur oldu. Elbette güvensizliği doğuran şey terörizmdi; fakat gizliden gizliye büyüyen denetimsiz hızlı değişim korkusu, işini kaybetme korkusu, kaynakların giderek daha eşitsiz dağılımında üstünlüğü başkalarına kaptırma korkusu, günlük yaşantımızdaki koşullarla olayların akışının denetimini elden kaçırmaya korkusu da var. Belki hepsinden önemlisi, artık hayatına çekidüzen veremeyenlerin yalnızca *bizimle* sınırlı kalmaması ve yetkililerin de erişemedikleri güçler karşısında kontrolü kaybettikleri korkusu.

Ortak amaçlarımıza, çevresel sağlığımıza ya da kişisel güven duygumuza olan inancımız İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana hiç olmadığı kadar azaldı. Çocuklarımıza nasıl bir dünya bırakacağımız hakkında hiçbir fikrimiz yok ama bunun bizimkine benzemesi gerektiği konusunda kendimizi daha fazla aldatamayız.

Aşinalık güvensizliği azaltır, böylece anladığımızı sandığımız tehlikeleri, teröristleri, göçmenleri, işsizliği ya da suç oranlarını açıklayıp onlarla mücadele ederken daha rahat oluruz. Fakat gelecek yıllarda güvensizliği doğuran asıl şey, dehşet verici iklim değişikliği ile bunun toplumsal ve çevresel etkileri, büyük düşüş ve beraberinde gelen “küçük savaşlar”, yıkıcı yerel darbelere yol açan uzaktaki çalkantılar karşısında ortak siyasal acizlik gibi çoğumuzun açıklayamadığı faktörler olacak. Bunlar, şovenist politikacıların öfke ve aşağılanmanın önderliğini yapmaya hevesli oldukları için istismar etmek üzere kolları sıvayacakları tehlikelerdir.

Toplum ne kadar korunmasız, devlet ne kadar zayıf ve “piyasa”ya duyulan yersiz güven ne kadar büyükse, ani siyasal tepkiler verilme ihtimali de o kadar yüksek olur. Eski Komünist ülkelerde bütün bir kuşak, serbest piyasaya ve asgari devlete inanmak, yalnızca komünizmin kendisine değil aynı zamanda eski rejim-

de yanlış olan ne varsa ona karşı olmak üzere yetiştirildi. “Klepto-kapitalizmin” ürkütücü bir geçiş kolaylığıyla sosyalist rejimleri yozlaştırmayı başardığı yerlerdeki eşi görülmedik güvensizlik çağını sağ salim atlatmak, kırılğan demokratik yapıların önünde zorlu bir engel oluşturacağına benziyor.

Doğu Avrupa’daki gençler, ekonomik özgürlük ile müdahaleci devletin birbirleriyle çeliştiklerini düşünmeye yönlendirildi; Amerikalı Cumhuriyetçi Parti ile paylaştıkları ortak bir dogmadır bu. İşin tuhafı bu görüş Komünistlerin konuyla ilgili kendi fikirlerini yansıtıyor, dolayısıyla otoriterliğe geri dönüş, geleneğin yeraltında önemli ölçüde destek bulmayı sürdürdüğü ülkelerde baştan çıkarıcı hale gelebilir.

Kuzey Amerikalılar ve Batı Avrupalılar saf bir biçimde, demokrasi, haklar, liberalizm ve ekonomik ilerleme arasında gerekli bir ilişki olduğunu düşünürler. Ancak çoğu kişi için siyasi bir sistemin meşruiyeti ve güvenilirliği çoğu zaman liberal pratiklere veya demokrasi biçimlerine değil, düzen ve öngörülebilirliğe bağlıdır. Muhtemelen adalet bile idari yetenek ve sokakların asayışı kadar önemsenmez. Eğer demokrasiye sahip çıkabilirsek demokrasimiz olur. Ama biz her şeyden önce güvende olmayı isteriz. Küresel tehdit tirmandıkça asayişin cazibesi de artacaktır.

En yerleşik demokrasiler için bile bunun olası sonuçları önemlidir. Ortaklaşa güven duyulan sağlam kurumların veya düzgün bir biçimde finanse edilen kamu sektörünün desteklediği güvenilir hizmetler ortadan kalktığında, insanlar onların boşluğunu özel kuruluşlarla doldurmayı isteyecektir. Dinin, inanç, cemaat ve doktrin biçiminde seküler Batı’da bile önemli ölçüde canlanması muhtemel. Tanımları ne olursa olsun, dışarıdan gelenler tehdit, düşman ve sorun olarak görülecekler. Geçmişte olduğu gibi istikrar vaadi korumacılığın rahatlığına karışma riski taşıyor. Sol’un daha iyi bir önerisi olmadıkça, böyle vaatlere bel bağlayan seçmenler olacağını görmek bizi şaşırtmamalı.

Eğer daha iyi bir gelecek inşa edeceksek, öncelikle en sağlam temeller üzerine oturmuş liberal demokrasilerin bile gümlenip gitmesinin gayet kolay olduğunu iyice anlamalıyız. Daha açıkça söyleyelim, eğer sosyal demokrasinin bir geleceği olacaksa, bu korku sosyal demokrasisi şeklindeki bir gelecek olacaktır.

Sol’un muhafaza etmesi gereken bir şey var. Zaten neden olmasın ki? Radikalizm, bir bakıma her zaman için değerli geçmişleri muhafaza etmekle ilgili olmuştur.

19. yüzyılın başlarında benzer bir biçimde Fransa ve Britanya’daki radikallerin öfkesi çok büyük ölçüde iktisadi hayatın ahlaki kuralları olduğu ve sanayi kapitalizminin getirdiği yeni dünyanın bunları ayakları altına aldığı saplantısına takılıp kalmıştı. İlk sosyalistlerin politik enerjisini ateşleyen ve de devrimci duygularını körükleyen, böylesi bir kaybetme duygusuydu. Sol’un her zaman muhafaza edecek bir şeyleri vardı.

Boyutları ve bıraktığı izler bakımından eşi benzeri görülmedik bir dönüşümün şanslı varisleriyiz. Savunacak çok şeyimiz var.

“Solu genel olarak tedbirli olmakla bağdaştırmayız. Batı kültürünün siyasal imgeleminde “sol”, köktenci, yıkıcı ve yenilikçi olmak anlamına gelir. Oysa gerçekte ilerici kurumlarla *ihtiyatlılık* arasında yakın bir ilişki vardır. Demokratik Sol çoğu zaman idealize edilmiş geçmişe veya kişisel çıkar uğruna ahlaki çıkarların acımasızca ayaklar altına alınmasına yönelik bir kayıp duygusuyla harekete geçer. Son iki yüzyıldır her türlü ekonomik değişimin daha iyi olduğuna dair iyimser görüşe insafsızca sarılanlar, doktriner piyasaya liberalleridir.

Modernistlerin evrensel bir proje adına yok etme ve yenilik getirme dürtüsünü *Sağ* devralmıştır.

Bernard Williams'ın bir zamanlar ifade ettiği gibi, hoşgörünün en geçerli nedeni “hoşgörü olmayan yerde kendilerini gösteren kötülükler” ise, aynı şey sosyal demokrasi ile refah devleti için de söylenmelidir. Gençlerin kendilerinden önceki hayatı anlamaları zordur. Fakat kendini haklı çıkaran bir anlatı geliştirme aşamasına gelmeyi başaramayıp olumlu içgüdülerimizi kuramsallaştırma iradesinden yoksun kalırsak o zaman hiç olmazsa onlardan vazgeçmenin kanıtlanmış maliyetini aklımıza getirelim.

Koca bir yüzyılın çabalarını yüzüstü bırakmak, bizden öncekilere olduğu kadar gelecek nesillere de ihanet etmektir. Sosyal demokrasinin ya da ona benzer bir şeyin ideal bir dünyada kendimiz için çizeceğimiz geleceği temsil ettiğine dair vaatte bulunmak kulağa hoş gelse de yanıltıcıdır. Bu, saygınlığını yitirmiş masalları okumaya geri dönmek anlamına gelir. Sosyal demokrasi ideal bir geleceği temsil etmez; hatta ideal bir geçmişin bile temsilcisi değildir. Ancak bugün mevcut seçenekler arasında, elimizde kalanlardan daha iyidir.

SONUÇ

“Sosyal Demokrasi”nin Hangi Kısımları Yaşıyor; Hangi Kısımları öldü?

ABD’de kamu politikası tartışmalarının yönünü değiştirmede çekilen sıkıntılardan biri, içinde “sosyalizm” olan ya da aşağı yukarı o anlama gelen her şeye kuşkuyla bakılmasını aşma sıkıntısıdır.

Bununla baş etmenin iki yolu var. İlki, kestirmeden “sosyalizm”i bir kenara bırakmaktır. 20. yüzyılın diktatörleriyle ilişkilendiren bu kelimenin ve fikrin ne kadar kirlendiğini kabul edebilir ve tartışmalarımızdan uzak tutabiliriz. Bu sıkıntıyı hafifletir ama ikiyüzlülük suçlamalarına yol açar. Eğer bir fikir ya da politika kulağa sosyalizm gibi geliyor ve yol alıyorsa, onu olduğu gibi kabul etmemeli miyiz? Bu sözcüğü tarihin çöplüğünden çekip çıkarmayı düşünemez miyiz?

Sanmıyorum. “Sosyalizm”, üzerine 20. yüzyılın tarihi yüklenmiş bir 19. yüzyıl ideolojisidir. Bu aşılamaz bir engel değildir: Aynısı liberalizm için de söylenebilir. Ancak tarihin yükü gerçekten ağırdır; Sovyetler Birliği ile uydularının çoğu kendini “sosyalist” diye tanımlamıştı, hiçbir itiraz (“ama o gerçek sosyalizm değildi”) bunu hafifletemez. Aynı nedenlerle, hala Marx’ın eserlerini okumanın faydasını görmeye devam etmemize rağmen Marksizm de kendi geleneği tarafından geri dönülmeyecek kadar lekelenmiştir. Her radikal önerinin başına “sosyalist” sıfatını getirmek, kısır bir tartışmaya kapı açmak demektir.

Fakat “sosyalizm” ile “sosyal demokrasi” arasında önemli bir ayrım vardır, Sosyalizm dönüştürücü bir değişim demektir: Kapitalizmi yerinden ederek bambaşka bir üretim ve mülkiyet sistemine dayalı bir rejim getirmek istiyordu. Buna karşılık sosyal demokrasi, bir uzlaşmaydı: Şimdiye dek hiçe sayılmış geniş halk kitlelerinin çıkarlarına artık hürmet gösterilecek bir biçimde kapitalizm ve parlamenter demokrasinin kabul edilmesi anlamına geliyordu.

Bunlar önemli farklılıklardır. Sosyalizm, hangi kılığa girerse girsin ve hangi harflerle ifade edilirse edilsin başarısızlığa uğradı. Sosyal demokrasi pek çok ülkede iktidara gelmekle kalmadı, kurucularının rüyalarında bile yer almayan bir başarı kazandı, 19. yüzyılın ortasında idealist, elli yıl sonraysa radikal bir mücadeleye dönüşen şey liberal devletlerin çoğunda günlük politika haline geldi.

Sosyal demokrasinin bir geleceği var mıdır? 20. yüzyılın son on yıllarında bir önceki kuşağın sosyal demokrat mutabakatının dağılmaya başlamasının sebebinin ulusal devletin ötesine geçen bir hayal ve daha pratik kurumlar oluşturmayı başaramaması olduğunu söylemek yaygındı. Madem dünya gitgide küçülüyor uluslararası ekonominin günlük işleyişinde devletler giderek çizgi dışında kalıyordu, sosyal demokrasi bunlara karşı hangi öneriyi getirmeyi umut edebilirdi?

Sosyal demokratik kurumların kültürel açıdan çok daha köklü olduğu İskandinavya’da bile AB üyeliği, hatta yalnızca Dünya Ticaret Örgütü ile diğer uluslararası kuruluşlara katılmak bile yerel mevzuata baskı yapmak olarak görülmekteydi. Kısaca, ilk kurucularının kapitalizmin geleceği olarak canla başla tasarladıkları sosyal demokrasi de uluslararasılaşmanın bizzat kendisi tarafından ölüme mahkum edilmiş benziyordu.

Bu açıdan bakıldığında sosyal demokrasi tıpkı liberalizm gibi Avrupa ulus-devletinin yükselişinin bir yan ürünü, gelişmiş toplumlarda sanayileşmenin sosyal sıkıntılarına göre ayarlanmış siyasal bir fikirdi. Amerika’da “sosyalizm” olmadığı gibi, radikal hedeflerle liberal gelenekler arasında işe yarayan bir uzlaşma olan sosyal demokrasi de diğer kıtada gördüğü yaygın destekten yoksun kaldı. Batılı olmayan dünyanın çoğu kesiminde *devrimci* sosyalizme yönelik coşku devam ederken, tamamen Avrupa’ya özgü uzlaşma modeli işlemiyordu.

Ancak sosyal demokrasi yalnızca kötü seçeneklere karşı savunma olarak değerli kurumları koruma altına almakla ilgili olamaz. Olması da gerekmez. Dünyamızda neyin eksik olduğu, en iyi klasik siyasi düşünce diliyle ifade edilebilir. Sezgilerimiz sayesinde adalet, haksızlık, eşitsizlik ve ahlaksızlık meselelerini biliyoruz, yalnızca onlardan nasıl söz edeceğimizi unutmuş durumdayız. Sosyal demokrasi bir zamanlar böyle kaygıları dile getirdi, ta ki yolunu kaybedene dek.

Sosyal demokratlar bir kez daha kendi sınırlarının ötesini düşünmeyi öğrenmelidir: Eşitlik ya da sosyal adaleti amaç edinmiş radikal politikaların daha geniş kapsamlı etik sorunlarla insani ideallere sağır kalması büyük bir tutarsızlıktır.

George Orwell bir keresinde “sıradan insanları Sosyalizm’e çeken ve hayatlarını onun için tehlikeye atmaya istekli kılan, Sosyalizm’in ‘esrarengiz havası’, eşitlik fikridir” demişti. Bu hala geçerlidir. Toplumların içinde ve aralarında büyüyen *eşitsizlik* nice toplumsal hastalığa gebe. Fena halde eşitsiz toplumlar aynı zamanda istikrarsız toplumlardır. Bölünmeye ve er geç demokratik olmayan sonuçlara varan iç çekişmelere sebep olurlar.

1971 yılında neredeyse herkes bir tür “Marksist”ti ya da öyle görülmek isterdi. 2000 yılına gelindiğinde bunun ne anlama geldiğini bilen lisans öğrencilerinin sayısı çok azdır, bir zamanlar neden bu kadar cazip olduğunu bilenlerse daha da az.

Ancak 1990’lar ve sonrasındaki öğrencilerim gerçekten de bencil miydiler? Çevrelerinde örnek alacakları tek bir emsal, katılacakları hiçbir tartışma, peşine düşecekleri hiçbir hedef olmayınca dört bir yandan köklü değişimin geçmişte kaldığı konusunda ikna edildiler. Eğer hayatın amacı etrafınızda gördüğünüz herkesin yaşadığı biçimde işinizde başarılı olmaksa, o zaman bu herkesin ama en çok da bağımsız genç insanların kusurlu amacı haline gelir.

Özgür bir toplumun yurttaşları olarak dünyamıza eleştirel gözlerle bakmak bizim görevimiz. Ama eğer neyin yanlış olduğunu bildiğimizi düşünüyorsak, o bilgiyle *harekete geçmeliyiz*. Filozofların bugüne dek dünyayı türlü yollarla sadece yorumladıklarına dair ünlü bir gözlem vardır; asıl mesele ise onu değiştirmektir.